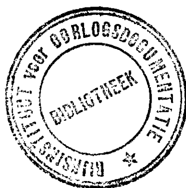
TEN BESTE . . .

DOOR

WOUTER LUTKIE
PRIESTER

VERKRIJGBAAR BIJ DE ADMINISTRATIE:
ANNA PAULOWNASTRAAT 117 (FLAT 21) 's-GRAVENHAGE

De administratie aan de oude lezers.

L.S.

Ja, de administratie weet wel en zij wil zich allerminst van den domme houden, de vorige jaargang is niet compleet geleverd, ofschoon de meeste ingeteekenden toch het abonnementsgeld compleet betaalden. Er waren slechts zeven nummers uitgekomen, toen de definitieve banvloek ons trof, zoodat, naar eisch van strict ruilrecht, wij den trouwen abonné's alsnog levering van vijf nummers verschuldigd zijn. Maar sindsdien is er veel gebeurd, veel geleden, veel verwoest en te niet gegaan. Zóó veel dat het hier niet ten onpas ware te denken aan de aloude vermaning „summum ius summa iniuria": „wie zijn recht ten uiterste toe doordrijft begaat allergrootst onrecht". Alhoewel, dit is niet meer dan onze persoonlijke meening. *Aristo-* wil ook hier zijn traditie getrouw blijven en geen meening opdringen, zeker niet waar de minderwaardige factor „geld" in het spel komt. Wie dan ook vergoeding voor die ontbrekende vijf nummers van den dertienden jaargang reclameert, hij zal ze erlangen, te weten vijf maal vijf-en-vijftig centen.

Overigens gaat met dit nummer de veertiende jaargang in.

Het adres der administratie is thans: Louis Geradts, Anna Paulownastraat 117, Flat 21, 's-Gravenhage.

Ten Beste . . .

— Waar blijft *Aristo-?*

Reeds vóór de bevrijding van Holland, meer nog daarna, dringt de kreet van aansporing, opwekking, vermaan, soms van verwijt, tot mij door: „Waar blijft *Aristo-? Aristo's* taak is niet voltooid. Nu even goed als voorheen heeft *Aristo-* een plicht te vervullen. Een plicht van richting wijzen, leiding geven, gewetensconflicten oplossen, verantwoordelijkheid opleggen. Evengoed als tijdens de Duitsche bezetting en als ook vóórdien."

Al zou ik misschien aan mijzelf overgelaten er niet toe zijn gekomen, deze uitingen van verlangen drongen hevig genoeg naar hervatting van de onderbroken en inderdaad nog onvoltooide taak.

Evenwel, zoolang enkel het Zuiden van ons land bevrijd was, kon ik er niet aan denken. Wellicht ware het toen zonder veel moeite mogelijk geweest. Maar, zoolang het meerendeel van onze lezende en andere medewerkers onbereikbaar bleef, wilde, moest ik wachten. Eerst na den 5den Mei zijn de pogingen begonnen.

De drukkerij te Oisterwijk, met heel den machinalen en technischen inventaris en met alles wat er nog aan papier en boeken voorradig was, verbrand. In Augustus 1944, bij de vernietiging van een op het stationsemplacement staanden ammunitie-trein.

Verscheidene vrienden gingen op zoek naar papier en een drukker. Aanvankelijk vergeefs. In arren moede wendde ik mij tot M.G. om papiertoewijzing. Dat leek te gelukken. Na ampele besprekingen op het provinciaal commissariaat te Vught, richtte ik, via dat commissariaat, vol hoop en gegronde — hoezeer naderhand ijdel blijkende — verwachting, een uitvoerig tekst-en-uitleg-schrijven tot M.G.-perszuivering Den Haag. Waarop een doceerend gesprek, dat mij de reeds gekoesterde hoop niet ontnam, eer integendeel. Het verzoek om papier werd niettemin afgeketst. Motief: De minister kon geen motieven vinden. Die motieven hoefde de minister niet ver, heelemaal niet te zoeken, kon ik hem leveren. Maar hij vroeg er niet om, stelde mij niet in staat ze te leveren.

De minister kon geen motieven vinden om *Aristo-* te laten verschijnen. Daar had ik niet om gevraagd, daar hoefde ik niet om te vragen. Alleen om de noodzakelijke portie papier vroeg ik.

De minister kon geen motieven vinden om „op dit oogenblik" *Aristo-* weer te laten verschijnen. Dat oogenblik was al voorbij, toen ik het briefje onder de oogen kreeg. Het briefje was gedagteekend 16 Juli, ongeveer een maand na het doceerend onderhoud. Vrienden en binnenstaanders wezen op de vergankelijkheid van dat „oogenblik", rieden mij dringend, de aanvraag te herhalen, te herhalen, te herhalen.

Andere vrienden en óók binnenstaanders ontrieden dit, vonden, ik moest niets vragen, ik moest doen.

Nu, om de waarheid te zeggen, op vragen ben ik niet verlekkerd. Ik pleeg niet meer te vragen dan strikt noodig is. (Epater le bour-

geois, dat is den burger ten onderste boven kegelen). Mits het geen gewetenszaak betreft, houd ik van doen meer dan van vragen. Als het niet mag krijg ik het wel te hooren. Wie zal dat euvel duiden? Zeker niet een mensch die toch al over zooveel lastige vragen moet beslissen. Kijk eens hier, ik moest een vicieuzen cirkel doorbreken.

Immers, de mannen, die erover beschikken, kunnen voor *Aristo-* geen papier beschikbaar stellen, omdat zij het blad niet kennen. En *Aristo-* kan zich niet bekend maken, zoolang het geen papier krijgt. Die vicieuze cirkel moest worden doorbroken, één der beide partijen moest de stoute schoenen aantrekken.

— Ja maar, dat dilemma klopt niet. *Aristo-* zooals het in de toekomst zal zijn kan weliswaar niet worden gekend zoolang het niet verschijnt. Maar *Aristo-* zooals het was...... Ja, dat *had* kunnen bekend zijn. De werkelijkheid is echter niet aldus. De heeren, die over het papier beschikken waren nimmer lezers van *Aristo-*. En zij hebben het veel te druk om oude jaargangen van dit blad te gaan zitten lezen. Mijnerzijds duid ik het hun niet ten kwade, dat zij *Aristo-* van voorheen niet kennen, noch dat hun de tijd ontbreekt om het alsnog te lezen, op mijn beurt echter vertrouw ik, zij hunnerzijds mogen mij niet kwalijk nemen, dat ik op deze wijze den knoop doorhak. Waartoe derhalve besloten.

Drukker gevonden, papier verworven. Meer dan één drukker. L'embarras du choix. Strubbeling deswege. Zoo verloopen maanden, weken, maanden. Tot, ten langen leste, ziehier.

Maar, wij moesten slim zijn, behoedzaam. Een der geraadpleegde drukkers maakte mij wegwijs. Hij zei: hij zou er geen been in zien iets te drukken zonder papier-toewijzing, maar dan moesten geen slapende honden zijn wakker gemaakt. Dan moest er niet eerst papier voor zijn geweigerd. Nietwaar, was er eenmaal papier voor geweigerd, dan beliepen wij de kwade kans dat er vanwege de papiertoewijzers extra op gelet zou worden. Daarom gaf hij in overweging, ik zou een boekje, geen aflevering van *Aristo-*, laten verschijnen. Voor het uitgeven van een boekje hoefde aan niemand iets te worden gevraagd. Goed, dan maar een boekje. Onder wat voor titel? Als we 't eens deden met een vertaling van *Aristo-?* Hoe zou dat in het Nederlandsch klinken? „Ten beste......" zou dat klinken. Het verbindingsstreepje achter „aristo" wordt hier weergegeven door drie puntjes.

Dit is dan een boekje, geen tijdschrift.

Ten beste...

Te verstaan, evenals aristo-, niet in engen of slechts één enkelen zin, doch als ten beste geven, zelfs ten prijs geven. Geven voor wat het is, zonder pretentie. En ook als een streven naar het beste, en evengoed als een opwekken tot het beste in ons en buiten onszelf. Eindelijk nog als ten beste spreken.

Ten beste. Het zij, het strekke u ten beste.

Ten beste, dat is ook ten beste keeren, ten beste opnemen, van den nood een deugd maken.

Maak ik, op deze wijze, de camouflage al te doorzichtig? Och ja, waarom niet? Het is er mij niet om te doen, iemand te misleiden. Net integendeel. Ik doe het maar uit menschlievendheid. Om zoo weinig mogelijk moeilijkheden te riskeeren voor mijn medewerkers en eenigermate vertrouwend op het gezond verstand van mijn beoor-

deelaars. Dat is de eenige reden waarom ik mij genoopt acht de vork aldus aan den steel te steken. Begrepen?

Dit is dus een boekje.

Ware het een aflevering van *Aristo-*, ik zou allereerst een inleidend artikel geven, teneinde rekenschap af te leggen van de aarzeling om terug te komen èn van de stoutigheid om terug te komen. Ongeveer in dezer voege:

Aristo-redivivus

Aristo- redivivus. Na twee jaren gedwongen rust. In 1943 erlangde het dubbel-nummer September-October verbod, definitief en zonder pardon. Verbod in optima forma. Met beslag op voorradige en nog beschikbare exemplaren. Met huiszoeking in de drukkerij en ten mijnent. Met vernietiging van zetsel, proefvellen, persklare en nog niet persklare copie, zelfs van aanteekeningen voor bijdragen in ontwerp. Met sommatie aan den hoofdredacteur, te verschijnen bij den Sicherheitsdienst te 's-Hertogenbosch, alwaar voorlezing van proces-verbaal, verklarende dat ik had verstaan wat men *Aristo-* ten laste lei: ondanks waarschuwingen voortgegaan te schrijven in provoceerenden en staatsgevaarlijken zin en dat ik mij als ten ernstigste gewaarschuwd moest beschouwen. Dat onderteekenen. Met, ten besluit, opdracht van politie-president aan alle politieke gezagdragers (burgemeesters) om *Aristo-* in hun ressort te vuur en te zwaard te vernietigen.

Moet nu *Aristo-*, opnieuw uitkomend, beginnen met een pleidooi ter zelfverdediging? Met een woord van verontschuldiging? Of van verantwoordiging? Dat lijkt een hachelijk ondernemen. „Qui s'excuse s'accuse", nietwaar?

Toch moet het. Anders zou de berg van opgestapeld misverstand tot in het kwadraat uitgroeien. Legenden in omloop genoeg. Al zie ik geen kans de eenmaal borrelende bronnetjes te stelpen, laat me pogen te voorkomen dat er nog weer nieuwe bij ontspringen. Omwille van al degenen bij *Aristo-* betrokken.

Ik moet dan aan sommige belangstellende toehoorders en toekijkers verzekeren, dat ik géén landverrader ben, geen spion, geen staatsgevaarlijk individu. Het klinkt mij in de ooren lijk een grapje, als zou ik zeggen: „Glooft mij, mijne heeren, ik ben niet de moordenaar van Alexander den Groote, noch woonde ik samen met Diogenes in zijn ton. Ik smeek u, wel te willen in hoogen ernst opnemen, ik ben onschuldig aan den moord op Oldenbarneveldt" Maar aangezien er werkelijk menschen zijn, die in bitteren ernst mij verwijten, dat ik Jan van Schaffelaar den toren uit trapte...... Zoo zie ik mij genoopt, quasi volstrekt ernstig te verzekeren, dat ik heusch geen landverrader, profiteur noch collaborateur, of wat ook van dien aard ben. En dat zij dit niet enkel op mijn eigen getuigenis hoeven aan te nemen, dat evenzoo getuigen onbesproken Nederlanders, die mijn geval hic et nunc naarstig, nauwkeurig en herhaaldelijk onderzochten, alsmede enkele honderden andere onbesprokenen die mijn werk sinds jaar en dag kennen.

Naar eigen opvatting evenwel is mij zulk negatief getuigenis niet toereikend, omdat ik positief het tegenovergestelde was en deed van datgene wat argwaan mij in de schoenen schuift.

Weshalve ik het nauwelijks al te zeer overdreven zou achten, wanneer het Nederlandsche Volk mij citeerde als „bien mérité de la

patrie". Klinkt dit overmoedig? O, verlangen doe ik zulke erkenning niet. Want waardeloos voor den rechterstoel van God is al dierge-lijk getuigenis. Aldus sprekende, wou ik maar te kennen geven, dat in mijn geval — als in zoo menig ander — de verdenking niet 'n beetje mis tast, niet enkel ongegrond is, niet alleen ietwat lasterlijk overdreef, maar dat de verdenking de dingen hier pardoes op hun kop zet. In mijn geval *als in zoo menig ander.*

In *Aristo*- en elders, schriftelijk en mondeling, dertig jaren en langer getracht wat vaderlandsch besef bij te brengen aan een anti- of on-nationaal opgevoed volk en nu plots onder verdenking ge-steld ten aanzien van, ja, precies, uw *nationale* gevoelens. Dertig jaren lang vergeefs gepoogd de vaderlandsliefde te wekken en nu we deze eindelijk ontwaakt zien, nu zal de schoone slaapster zich keeren tegen den prins die haar den zoeten sluimer ontstal? Ach ja, dat klopt. Goed is 't niet, maar natuurlijk. Così la vita.

Dertig jaren gewerkt hebben ter opleving van de liefde tot het vaderland en dan *niet* verdacht worden van verraad en verlooche-ning, dat zou beschamend zijn. Kortswijl? Ironie? Een heel klein beetje gemoedelijk sarcasme, als ge volstrekt wilt, maar overigens bloedige ernst. Ja zeker. Het ware vernederend *niet* verdacht te worden. Vormen niet marxisten, communisten, pacifisten en andere anti-nationalen het meerendeel der aanbrengers en verdacht-makers?

Van 1922 af — toen ik debuteerde in *Katholieke Staatkunde* — is mijn publicistisch streven, in *Aristo*- en elders, mondeling en schriftelijk, op precies het tegenovergestelde van landverraad en vaderlands-verloochening gericht. Precies het tegenovergestelde. Dat is op behoeding en behoud van de groote traditioneele waar-den: vaderland, vorstenhuis, gezag, orde, eendracht, vrijheid en zelf-standigheid en al wat het volk waarachtig, nationaal of sociaal, ten heil strekt.

Van 1922 af, en ook eer, hebben mijn medewerkers met mij ge-waarschuwd tegen ondermijning van het gezag. Gepleegd, niet enkel door onderdanen, óók door gezagsvertegenwoordigers. *Aristo*-gaf nimmer voet aan de dwaling, als zouden enkel onderhoorigen tot ondermijning van gezag geneigd en in staat zijn.

Van 1922 af, of ook wel eerder, hebben wij waarschuwend de stem verheven tegen het volksbedrog dat democratie wordt ge-noemd en nooit anders dan pseudo-democratie is. Hebben wij ge-waarschuwd tegen de vereenzelviging en vermenging van gods-dienst en politiek.

Hier hoef ik de apologie niet verder uit te breiden dan tot *Aristo*-, dat ten eersten male uitkwam in Juni 1930. Wie dit werk geregeld bijhield, weet dat het zich nimmer in dienst stelde van eenige orga-nisatie, noch van welke eenzijdige propaganda ook, evenmin van eenig ander particulier belang. Dat het enkel ten doel had, en naar beste kunnen beoogde, het algemeen belang. Stoffelijk, zedelijk, geestelijk.

Dat het in het meerendeel van zijn medewerkers, zulks deed overeenkomstig een bepaalde visie waarmee velen „het niet eens" waren, soms met zeker temperament waaraan sommigen aanstoot namen, doet geen afbreuk aan de oprechtheid van den vader-landslievenden geest. Veeleer pleit het hiervóór. En, in elk geval:

variis modis bene fit. Er is meer dan één manier waarop een mensch zijn vaderlandsliefde kan uiten. In de periode vóór de Duitsche bezetting heeft *Aristo-* geen blad voor den mond genomen. Ook waarschuwen tegen het gevaar dat ons volk van het Oosten uit bedreigde deed *Aristo-* méér dan welk ander blad en niet eerst nadat Duitschland (in 1933) nationaal-socialistisch was geworden. Zulks ten tijde dat de groote meerderheid van ons volk nog „deutschfreundlich" was. (Reeds als jongen ergerde ik mij over de beate bewondering voor Duitschland, door nagenoeg alle christelijke voormannen op sociaal en politiek gebied aan den dag gelegd. „Germania docet". Aan het genie van Abraham Kuyper twijfelde ik, alléén omdat hij Duitschland bewonderde).

En tijdens de Duitsche bezetting is *Aristo-*, ten spijt van zijn, in Duitsch oog, compromitteerende antecedenten (waarvan de Gestapo te Düsseldorf naarstig nota had genomen en de mannen die daar vonnis over het blad hadden gestreken kwamen, met de bezetting, in ons land de S.D.-lakens uitdeelen — deze bijzonderheid vernam ik eerst met stelligheid na de bevrijding —), voortgegaan de eenmaal begonnen taak te vervullen. Leiding geven in de gewetensconflicten en andere moeilijkheden van het oogenblik. Het heeft zijn bladzijden niet, als wel menig ander tijdschrift, gevuld met beschouwingen en bespiegelingen die bleven buiten de werkelijkheid van den harden dag, integendeel, het waagde zich bij voorkeur op glad ijs, zich ten voornaamste taak stellende, den lezers uitweg te wijzen in de moreele moeilijkheden en gewetensconflicten van het oogenblik. Werken in het waarachtig belang van het eigen volk. Feilloos? Welke dwaas zou feilloosheid voor zich op eischen, of eischen van een ander?...... Fouten kleven aan elk menschenwerk. Waardoor het werk gebrekkig blijft, echter, mits de geest goed zij, niet verkeerd wordt. Geen fout maken kan slechts wie *niets* maakt. Maar weegt niet de zonde van plichtsverzuim zwaarder dan die van niet feillooze plichtsvervulling?

Aristo- schrijft niet voor het goedkoop succes van den dag. Wil niet, teneinde dit te bereiken iets wat eervol of eerlijk of anderszins waardevol is, miskennen of vermijden of ontwijken, of verzwijgen.

De bonte menigte, de geestlooze massa mag ons misverstaan. En uitkrijten. En misverstand om ons heen weven. En probeeren onze stem te verstikken. Als God anders wil, blijft die stem spreken totterdood. Een tijd lang leek ze gesmoord. Niet voorgoed. Weeral spreekt ze. Tot enkelen, die in ontvankelijkheid begrijpen.

Ik schrijf voor straks, niet voor nu. Nu mogen ze erop reageeren in misverstand. Krijtende: weg ermee. Straks zal een volgende generatie — als een volgende generatie er nog van weet — zich verwonderen dat onze stem zoo geringe ontvankelijkheid ervoer.

nemini me mancipavi

Ten leus hebben wij het nimmer genomen, toch ware het ons wellicht niet onvoegzaam, dit woord: „nemini me mancipavi". *niemands slaaf:* Onder géén knechtschap heb ik mij gebukt.

Maar dat is onvoldoende, bevredigt niet. Een kloek woord, fier. Den heiden welgevallig. Den christen evenwel niet kloek noch fier genoeg. De fierheid van den christen reikt daar overheen.

Ten overstaan van God is het anders, maar juist daarom, omdat het tegenover God, van wien wij allen volstrekt afhankelijk zijn,

anders is, moet het tegenover de menschen zijn: „Niemands slaaf", mits tegelijkertijd: „Niemands plaag".

Ons werk is niet om menschen te vleien of in 't gevlij te komen; maar evenmin om wien ook te hinderen, te krenken of te tarten. Zonder acht te geven op het aangezicht der menschen, werken wij naargelang plicht en geweten voorschrijven, naargelang een getrouw vervullen van de taak vereischt. „Niemands slaaf, niemands plaag". Dat is de eenige en ware en waardige vrijheid.

een vaste lijn

Ook kan men zóó alleen een vaste lijn volgen.

Nietwaar, dit was de grootste voldoening onzer trouwe lezers, zoo menigmaal door hen uitgesproken: dat *Aristo-* ten allen tijde denzelfden koers hield, een lijn die niet afweek, om concessies of compromissen.

De trouwe lezers van *Aristo-* hebben steeds deszelfs „vaste lijn" toegejuicht En wat op het oogenblik pijnlijkst van al wordt gemist, waar meest van al behoefte aan blijkt is nog, is weeral, een „vaste lijn". Welnu, thans evenzeer als voorheen, is *Aristo-* bereid deze te wijzen, in de hand te geven. De vaste lijn, die koerst op God alleen. Die zich niet bekommert om het oordeel der menschen, niet om het aanzien bij, of succes onder de menschen.

Slechts mogelijk bij volslagen zelfstandigheid ten aanzien van politieke groepeeringen. Slechts mogelijk, indien vrij van elke zelfzucht, persoonlijke, zoowel als partijlijke.

Als uit deze vaste lijn iemand iets uitlicht en opmerkt: kennelijk is het blad een exponent van deze, van die politieke richting, beweging, organisatie, van dat sociaal streven, dan antwoorden wij: neen. Overeenkomst in ideeën met dezen, met genen, is zeker mogelijk; — niet enkel mogelijk, bestaat stellig. Doch *Aristo-* maakt geen school ten bate van eenige partij. Beperkt zich tot een streng wetenschappelijke scholing ten algemeenen nutte. Onderzoekt alle dingen, behoudend wat goed is, onverschillig van welke herkomst. Onbekommerd om het etiket door anderen ons vereerd, varen wij op eigen kompas een gerichten koers. Thans als toenmaals, toen als nu oordeelend over partij en Kerk, — vrijheid en gezag, — vrede en oorlog, — vaderland en christendom, — democratie, — communisme, — fascisme en nationalisme, — kapitalisme en corporatisme, — etc. Zonder aanzien des persoons trachtend naar rechtvaardigheid in het oordeel over daden van vrienden, vijanden, geloofsgenooten, overheid en onderhoorigen, aanzienlijken en onaanzienlijken, machtigen en machteloozen. Hoe ook anderen over deze onderwerpen schreven, spraken, dachten, naargelang sommige verhoudingen en omstandigheden, naargelang opportunistische aanvaardingen, naargelang de wisseling van publieke opinie, *Aristo-* hield dezelfde lijn. Zei de onverbloemde waarheid over de democratie, ten tijde dat de democratische haan onbetwist koning kraaide. Zei niets meer kwaad van de democratie, toen een antidemocratisch régime ons volk overheerschte. En niets meer goed ervan, nu het juk van die overheersching werd afgeschud. — Al zoudt gij het graag willen loochenen, het is zoo. Gij vindt dit onaangenaam, maar het is zoo. Gij vindt onkiesch, onbescheiden dat wij hierop wijzen, desondanks, zoo en niet anders is het. Als *Aristo-*, in sommige medewerkers, de democratie bestreed, dan niet pour

changement de décoratif, niet om anderen de baantjes te bezorgen, maar omdat het de democratie noodlottig voor het volk achtte, als zijnde het régime waaronder kapitalistische en andere knevelarij best gedijt. Aldus t.a.v. de democratie, evenzoo t.a.v. elk ander onderwerp. *Aristo-* schrijft niet voor eenige propaganda. Als de propagandist omwille van partijbelang, zich laat verleiden om de kat poesjelief te noemen, *Aristo-* bleef bij man en paard.

een datum.

De diepzinnigheid van Befehl ist Befehl moge Pruisische opperste wijsheid zijn, het alles afdoend argument waarvoor de Duitscher zwicht, ons past dit niet. Terecht of ten onrechte, betreurens- of bewonderenswaard — er is hier geen sprake van waardeeren, alleen van constateeren —, de Nederlander is zoodanig geaard, dat hij bij elk bevel of gebod van een overheid, dien hij niet als een redeloozen, tot alles in staat zijnden dwingeland en beul beschouwt, den toets van wijsheid, van eer en van geweten wil aanleggen.

Zoo, om bij ons geval te blijven, zijn wij, redactie en medewerkers van *Aristo-*, ervan overtuigd, dat, al is het ook na 1 Januari 1943 uitgekomen, niet op ons blad het Persbesluit van toepassing kan wezen. Want het misnoegen bij regeering en trouw gebleven volk aangaande de houding der pers werd bepaald door geheel andere dingen dan een datum, te weten door haar verraderlijkheid, haar dienen van of samenwerken met den vijand; ofwel, ten allerminste, door haar meegaandheid, toegeeflijkheid, gebrek aan zelfstandigheid en weerstandsvermogen tegen den vijand. *Aristo-* evenwel had noch heeft iets van zijn zelfstandigheid ingeboet.

De nimmer tot de Kultuurkamer toegetreden redactie heeft, ook nadat voor alle publicisten het lidmaatschap dier Kultuurkamer was verplichtend gesteld, niet geschroomd door te gaan met publiceeren en bijdragen van anderen, evenmin bij de Kultuurkamer aangeslotenen, op te nemen.

Aristo- behield zijn zelfstandigheid volkomen. Met geen toevoeging of wijziging in de redactie, geen opgedrongen medewerker, geen aangeboden copie, geen bijdrage op verzoek is ooit inbreuk op die zelfstandigheid gemaakt. Evenmin kwam iets er in voor, dat direct of indirect door, danwel op vijandelijke propaganda geïnspireerd was; geen mededeeling, aankondiging noch advertentie van anti- of on-Nederlandsch karakter.

Aristo- behield zijn zelfstandigheid ongerept. — Wat maakt dan een datum uit?

Aan het Tribunaal ter Berechting van Landverraders 's-Hertogenbosch

Nuland 15 Mei 1945

Ofschoon reeds verscheidene politie-instanties, na de hand op mij te hebben gelegd, telkens onmiddellijk en met excuses mij vrij lieten, terwijl zoowel de politieke recherche der Nederlandsche Binnenlandsche Strijdkrachten te Oss (waar ik toenmaals verbleef) als de Canadeesche F.S.R.D., samen met Commando Group F.S.S., mij

een certificaat verstrekten, waardoor mijn rehabilitatie ongetwijfeld ruchtbaar werd in kringen van zuiveraars, onderzoekers en ondervragers, verneem ik hoe desondanks aanklachten tegen mij nog steeds in ontvangst worden genomen, alsmede hoe, bij verhooren en ondervragingen waaraan verdachten worden onderworpen, vriendschap of relatie met mij een punt van onderzoek uitmaakt en voor den verdachte bezwarend wordt geacht.

Op verdenking of verdachtmaking die slechts mij persoonlijk zou schaden reageer ik niet. Ten aanzien van sommige kringen heb ik sinds lang, in gelatenheid, het woord van Léon Bloy overgenomen: „Je suis celui qu'il faut lâcher". — Zoodra het echter anderen betreft, weet ik mij èn als christen èn als priester door plichten van naastenliefde tot handelen gehouden. En wijl hier anderen worden gedupeerd, te weten die welken in kwaad daglicht komen door hun vriendschap of relatie met mij, en óók anderen, die op eenderen of diergelijken grond als ik in verdenking staan, wijl tenslotte mijn werk ten bate van wederom anderen hierdoor schade kan lijden, om deze redenen acht ik mij verplicht het stilzwijgen uit eigen beweging te verbreken, teneinde niet langer, door de negatieve uitwerking van dat stilzwijgen, de verwarring te laten betijen.

Voor mij ligt een „Aangifte"-formulier, tengevolge van het Tribunaal-besluit verkrijgbaar gesteld en dienende om den aangevers hun taak te vergemakkelijken. Onder 13-a-b-c-d staan daar omschreven de feiten die reden tot beschuldiging kunnen verschaffen.

Waarvan eigenlijk ik beticht word weet ik niet, maar ik veronderstel dat geen uwer verantwoordelijkheid dragende ondervragers en onderzoekers iets anders van het tegen mij ingebrachte au sérieux neemt dan de aantijging die mij een zekere „fascistische gezindheid" verwijt. Eenigermate op mij van toepassing kan slechts wezen wat staat onder 13-b):„......als lid, begunstiger of op andere wijze aangesloten was bij eenige fascistische organisatie, of in het algemeen van fascistische gezindheid blijk heeft gegeven". — Maar, als mijn „fascistische gezindheid" werkelijk ten punt van onderzoek *bij anderen* moet strekken, dan zal het toch allereerst een punt van onderzoek *bij mijzelf* moeten uitmaken. En dan beschouw ik als mijn goed recht, ja, als mijn moreelen plicht, te eischen dat, zelfs zij die met de bovenvermelde mij geworden rehabilitaties geen genoegen wenschen te nemen, ophouden anderen hierover lastig te vallen, zoolang niet ik erover ben gehoord.

Weshalve voorloopig het volgende:

Sedert ongeveer 1920 tot 1922 vormden zich in ons volk een aanzienlijk aantal organisaties (waarvan ik enkele der voornaamste hier noem: Opbouwende Staatkunde — Verbond van Actualisten — Politiek Herstel — Vaderlandsche Unie — Nationale Unie — (niet te verwarren met Nederlandsche Unie) — Nationaal Jongeren Verbond — Nationaal Herstel — Vaderlandsch Verbond — Verbond van Dietsche Nationaal-Solidarissen (= Verdinaso) — Nederlandsche Oranje Nationalisten (= N.O.N.) — De Bezem — Algemeene Nederlandsche Fascisten Bond — Corporatieve Concentratie — Zwart Front — Nationaal Front), die alle, min of meer kwistig, met het epitheton „fascist" of „philofascist" werden gedoodverfd, waarbij den laatsten tijd nog de qualificaties „neo-fascist" en „crypto-fascist" werden uitgedacht.

Deze, ten onrechte aan Nederlanders toegedichte, termen wil ik nu even aanvaarden voor het kennelijk daarmee bedoelde begrip. Eerst en vooral, om in te gaan op het boven geciteerde zinsdeel van uw „Aangifte"-formulier, waar „fascistische gezindheid" wordt genoemd als iets wat grond kan geven tot beschuldiging van landverraad in meer of mindere mate.

Reeds bij oppervlakkige bestudeering van de geschiedenis der contra-revolutionnaire herstelbeweging in ons vaderland, springt in het oog, dat voor al degenen die er zich aan gaven „*fascistische* gezindheid" allereerst beteekende *nationale* gezindheid. Wel omvat het begrip „fascisme" meer dan dat, maar „nationalisme" in de eerste plaats en niets met „nationalisme" in strijd. Dies konden de zoogenaamde „fascisten" kwalijk als verraders van de zaak des vaderlands worden beschouwd, waar zij, in doel en middelen hunner organisaties, den meesten anderen bevolkingsgroepen in vaderlandsliefde vóórgingen. Stellig nemen zij dan ook geen genoegen met de erkenning dat zij geen verraders van hun volk zijn, dat zij geen handlangersdiensten aan den vijand bewezen. Met geen enkele negatieve verklaring kunnen zij genoegen nemen, zij meenen met recht te mogen eischen, dat positief hun nationale verdienste worde erkend.

Zoo toont ook de geschiedenis aan, hoe alleen de als „fascisten" gescholdenen de N.S.B. van meet af als een landsverraderlijke stichting aan de kaak stelden. Weshalve de *Nederlandsche* zoo geheeten „fascist" niet enkel niet op één lijn te stellen is met, maar de volstrekte tegenvoeter is van den zoo geheeten „Nederlandschen" *nationaal-socialist*.

Om welke twee redenen de benaming „fascist" niet passend is voor eenige groepeering der contra-revolutionnaire Nederlandsche herstelbeweging; hoe het slechts bij vergissing (uit toenmaals verklaarbare onwetendheid) was dat een kleine groep daarvan zich zelf „fascisten" noemde; op welke wijze diezelfde benaming aan al die groepeeringen werd opgedrongen; dat er geen relaties van welke dier groepen ook met eenige buitenlandsche staatsmacht bestonden; dat de N.S.B. in geenen deele, anders dan bij name, iets met de Nederlandsche Herstelbeweging van doen had, kan ik u uit geschiedkundige gegevens en authentieke getuigenissen aantoonen. — Hier volsta ik met het noodzakelijkste, teneinde dit schrijven niet tot une mer à boire te doen uitdijen.

WOUTER LUTKIE
Priester
(Hoofdredacteur van *Aristo-)*

(Afschrift hiervan zend ik den heer Politie-president, aan sommige andere qualiteits- en natuurlijke personen, alsmede aan enkele persorganen).

Brief.

Brief door mij geschreven teneinde papier toegewezen te krijgen voor *Aristo-*.

Nuland, 7 Juni 1945

Aan Staf Militair Gezag
Sectie I — Perszuivernig
p/a den Heer Militair Commissaris van Noord-Brabant

V u g h t.

Nu geheel ons land bevrijd is en dientengevolge alle medewerkers opnieuw voor mij bereikbaar zijn, wil ik de uitgave van het maandblad *Aristo-* hervatten. Zonder papier-toewijzing van uwentwege schijnt dit echter niet mogelijk en menschen die op de hoogte kunnen zijn verzekeren mij, dat ik zulk een toewijzing niet op aanvraag zonder meer zal krijgen. Dat ik namelijk de tegen mijn blad bestaande bezwaren vooraf moet weten te weerleggen. De voornaamste dier bezwaren werden mij bekend gemaakt. Ik neem deze dan hier over en weerleg ze.

Ik doe zulks aan de hand van het schrijven door mij dd. 15 Mei j.l. gericht aan het Tribunaal van 's-Hertogenbosch, waarvan ik u alstoen een afschrift zond. Ter uwer vergemakkelijking voeg ik nogmaals zulk een afschrift hier bij.

Daar reeds wees ik erop, hoe „fascistische gezindheid" voor de aanhangers der Nederlandsche Herstelbeweging vóór alles beteekende *nationale* gezindheid.

Ofschoon *Aristo-* volkomen onafhankelijk bleef, nimmer met eenige groepeering verbonden, is het toch bezielend, geestelijk vormend en leidinggevend geweest voor een onbepaalbaar aantal menschen uit de N.H.B.

Welnu, wat over het algemeen niet dezen zelf doch wat hun tegenstanders „fascisme" noemden was voor de aanhangers der contra-revolutionnaire Herstelbeweging in Nederland (dewelke in hare verscheidenheid van organisatievormen kan worden aangeduid als N.H.B. — Nederlandsche Herstel Beweging) een ordening, gericht op het verzoenen van tegenstellingen. Een ordening, die, zoo niet alle, toch sommige uit de oude ordening ontstane tegenstellingen verzoende. Die een synthese zou zijn van al wat de theorieën en verworvenheden zoowel links als rechts aan heilzaams bevatten. Min of meer zich bewust dat niet *alle* tegenstellingen konden verdwijnen en dat wellicht geen enkele *geheel* en spoorloos uit den weg te ruimen ware, zochten zij toch naar den meest doelmatigen weg om zoo veel mogelijk op te heffen tegenstellingen welke voortvloeien uit bepaalde en naar hun aard niet onwijzigbare verhoudingen, als daar zijn die tusschen:

gezag en vrijheid,
gemeenschap en persoonlijkheid,
particuliere rechten en sociale plichten,
algemeen en particulier belang,
nationale en internationale volksbelangen,
aanspraken van den staat en die van het gezin op jeugdopvoeding,
recht van staking en belang der industrie,
recht van uitsluiting en belangen der arbeiders,
volksinvloed op regeerbeleid en vlotte functionneering van regeer-apparaat.

Dat dit „fascisme" werd genoemd was verklaarbaar, doch *onjuist*. Enkel de Italiaansche toepassing dezer ideeën heet „fascisme". Bij elk volk draagt die toepassing een anderen, een eigen naam. En waar in de organisatie dier toepassing overeenkomst van naam met de toepassing van een ander volk wordt aangetroffen, wekt dit een sterk vermoeden omtrent wezensovereenkomst met de toepassing bij het volk dat 't éérst dien naam koos (b.v. de naam „nationaal-socialisme").

Ook onjuist was de beteekenis door tegenstanders aan den term „fascisme" toegedicht, n.l. „dictatuur". „Dictatuur" is niet de naam van eenige ordening, dit woord wijst niet op een stelsel van staatkundige of sociale denkbeelden. „Dictatuur" duidt hoogstens op een modus, op een wijze van invoer, handhaving of opdringing. Elk stelsel, elke soort ordening — inclusief een democratische — kan op dictatoriale wijze worden ingevoerd, gehandhaafd, opgedrongen. *Dubbel onjuist* is die beteekenis door tegenstanders aan den term „fascisme" toegedicht, waar „dictatuur" door hen bovendien nog wordt beschouwd als synoniem met tyrannie, knechterij. Dictatuur kán tyrannie, kan echter evengoed

iets anders zijn; weshalve het met dwingelandij niet identiek is.

Ziehier — in sterk gedrongen vorm — de voorlichting die *Aristo-* gaf en zich voorstelt te geven t.a.v. het begrip „fascisme". Waarmee tevens een geruststelling zij gegeven over de „fascistische gezindheid" van het blad.

Trouwens, ook geheel de, evenzeer ten onrechte, als „fascistisch" gedoodverfde, N.H.B. — waarvan een aantal organisaties staan opgesomd in mijn brief d.d. 15 Mei j.l. aan het Tribunaal te 's-Hertogenbosch — was, verre van anti-nationaal geaard, integendeel allereérst een reactie van het nationale gevoel, zelfs van het nationale geweten, tegen het anti-nationale of on-nationale drijven der meeste parlementaire partijen.

Een ander bezwaar dat tegen *Aristo-* werd geopperd is de „relatie" die ik persoonlijk had met Mussolini. *Partij*-politieke bezwaren hiertegen kunnen bij u niet gelden. Uiteraard komen hier geen andere dan *nationaal*-politieke bezwaren in aanmerking. Van nationaal standpunt bezien kan eenige relatie met een buitenlandsch staatsman enkel bezwaarlijk worden geacht, indien ze aanleiding werd tot een anti- of on-Nederlandsche daad, houding, strekking. Anti-Nederlandsch was de buitenlandsche politiek van Mussolini enkel na het tot stand komen van de „As". Welnu, niet slechts heb ik nimmer aan het buitenlandsch politiek beleid van Italië bijval betuigd, doch dit integendeel uitdrukkelijk afgekeurd.

En wat *Aristo-* betreft, wel vertaalde ik een aantal anti-Duitsche geschriften van Mussolini, teweten (den datum der *Italiaansche* publicaties voeg ik eraan toe):

De „Unterführer" van October '33 — *Teutonica* van Mei '34 — *Geschiedenis per Decreet* van Mei '34 — *Bij de Bron* van Aug. '34 — *Nog meer Bronnenstudie* van Sept. '34 — *Een Toontje lager, Dichtertje* van Jan '35 — *Beschaving 1935* van Januari 1935; alle verschenen in den vijfden jaargang van *Aristo-*, dien u ongetwijfeld zult aantreffen in de Koninklijke Bibliotheek. — U zult dan tevens kunnen constateeren, dat daar naast niets van tegenovergestelde strekking werd gepubliceerd.

Ook gold *Aristo-* als „anti-democratisch" en mede uit dezen hoofde hebben sommigen een hekel eraan.

Hiertegen voer ik aan: 1o. De quaestie vóór of anti-democratie is *niet* een quaestie vóór of anti-vaderland. Behoort tot het domein der partij-politiek, niet der nationale politek — 2o. Als alle andere, „democratie" is geen realiteit, doch een woord. Waaraan blijkbaar willekeurig de meest uiteenloopende beteekenissen worden gegeven, zoodat gedachtenwisseling te dezen aanzien nauwelijks mogelijk blijft. Ook Mussolini noemde zijn „fascisme" een „autoritaire *democratie*". En Stalin noemt zijn Dictatuur van het Proletariaat evengoed een „democratie".

Tenslotte voortzetting der publicatie van *Aristo-* na ingang van een als, wettelijk geacht verbod, teweten 1 Januari 1943.

Ik neem niet aan, dat een zoodanig verbod van toepassing kan zijn op *Aristo-*, omdat het in ongerepte zelfstandigheid zijn bestaan voortzette. Hierbij sluit ik in een exemplaar van het laatste nummer, verschenen October 1943. Ter staving van wat ik zoojuist beweerde, spreekt de inhoud van dit nummer voor zichzelf. Ter uwer vergemakkelijking, wijs ik u met name op het artikel „Bezinning", op pagina 185 en van dat artikel weer bijzonder op blz. 187.

Ik moge besluiten met te wijzen op de antecedenten van het blad, hetwelk vanaf zijn ontstaan (Juni 1930) befaamd was om zijn anti-Duitsche strekking. Zulks te verstaan als waarschuwende tegen de cultureele gevaren van den Duitschen geest en de politieke gevaren van de Duitsche annexatie-zucht.

Daarentegen was *Aristo-* steeds een bevorderaar van de latijnsche cultuur. Zulks weer niet in een geest van partij-schap, of aanhangerschap, zulks eveneens in een geest van zelfstandigheid, het karakter van een vrije tribune behoudende.

Het zou dan ook niet voldoende zijn, om recht te doen gelden op uitgeven, hadde ik niets anders in te brengen dan weerlegging van bezwaren. Het onmiddellijk hieraan voorafgaande is reeds een positief argument van groote beteekenis. Maar er bestaan nog vele andere positieve redenen. Meer dan ooit is in dezen tijd behoefte aan leiding en voorlichting. Geen blad is dermate op de hoogte van de eigentijdsche geschiedenis, als *Aristo-*. De medewerkers aan *Aristo-* zijn ongetwijfeld het best gequalificeerd om deze geschiedenis te geven en daaruit de onontbeerlijke lessen te trekken.

— Het overige behoud ik mij voor, bij de mondelinge toelichting te berde te brengen.

„Fascistische gezindheid" en Vaderlandsliefde

(Ten commentaar op den brief aan het Tribunaal te 's-Hertogenbosch)

Een vriend rijdt per auto voorbij een door den oorlog zwaar geteisterd Brabantsch dorp. Van den heirbaan áf een bekend silhouet niet meer terugvindende, vraagt hij aan zijn mederijder: „Weet gij of de familie X daar nog woont?" De mederijder antwoordt: „Weet ik het, wat interesseeren mij die menschen! Die waren toch allemaal verkeerd. Fascisten, ofzoo". Waarop de vriend schuchter ten antwoord waagt: „Nou, nou, fascisten....."

Hij doet hiervan mededeeling, meenende zich goed te hebben gehouden.

— Ja, ik begrijp, gij hebt aldus geantwoord, om je oude vrienden niet heelemaal af te vallen. Maar ge hebt onjuist geantwoord. Het eenige passende, dat wat ge hadt moeten zeggen was dit: „Die menschen verkeerd? Zij waren reeds goed, toen jullie allemaal nog verkeerd waren".

Dit, niets minder, moet gezegd van hen die door de aanhangers der parlementaire partijen sedert eenige tientallen jaren als „fascist" werden gedoodverfd.

Zij waren „goed", toen democraat beteekende: anti-nationalist; toen marxistisch en internationalistisch en pacifistisch gerichte partijen de begrippen Vaderland, Natie, Leger en Vloot, Volkslied en Vlag, Oranje en Gezag miskenden, bespotten; toen de overige politieke partijen den moed misten die miskenning en bespotting te gispen, ten deele en tot zekere hoogte ermee instemden. Toen reeds waren die zoogeheeten „fascisten" *goed*. Goed, in den zin dien dit woord in dit verband tijdens de Duitsche bezetting kreeg. Goed, in de beteekenis van nationaal betrouwbaar. Goed, in den zin van vaderlandslievend. Zij waren niet enkel vaderlandslievend, zij wekten tot vaderlandsliefde op, gingen er in voor. Hun vaderlandsliefde was geen reactie-verschijnsel tijdens oorlog ontstaan, doch uitvloeisel van levensbeschouwing en overtuiging.

Om een juist oordeel te vormen over hetgeen thans geschiedende is, is eenige kennis van de geschiedenis onontbeerlijk. Ik bedoel de geschiedenis van de geestesstroomingen op staatkundig en sociaal gebied gedurende de laatste 25 jaren. Niet enkel de jongeren zijn op dit punt onwetend, evengoed nagenoeg al de ouderen, die van dat alles toch tijdgenoot waren.

„Fascist". Wat beteekende deze naam? Hij werd toegedicht aan al degenen die sedert ongeveer 1920 georganiseerd in een der vele organisatievormen van de contrarevolutionnaire Nederlandsche Herstelbeweging, streefden naar herstel der nationale waarden. Leden der organisaties als: Genootschap voor Opbouwende Staatkunde, Politiek Herstel, Verbond van Actualisten, Vaderlandsch Verbond, Nationaal Jongeren Verbond, Vaderlandsche Unie, Nederlandsche Oranje-Nationalisten, Alg. Nederlandsche Fascistenbond, Nationale Unie, Nationaal Herstel, Corporatieve Concentratie, Zwart Front en andere, werden door de democratische partijen, min of meer algemeen, als „fascisten" gedoodverfd. Deze

organisaties verschilden weliswaar in meer dan in den naam alleen, maar zij hadden dit éëne gemeenschappelijk, dat zij streefden naar herstel van en eerherstel voor alle waarachtig nationale waarden en dat zij deswege door de democratische partijen als „fascist" werden gescholden.

Deze naam werd hun echter ten onrechte aangewreven. En degenen onder hen die zelf zich dezen naam toekenden, deden zulks nog maar per abuis, uit toenmaals zeer verklaarbare onwetendheid, hoezeer het op schijnbaar goede gronden geschiedde.

In de beteekenis echter, die de tegenstanders eraan gaven, was die naam *dubbel* verkeerd. Waarom? Omdat het 1e. een specifiek Italiaansche naam was en 2e. omdat die tegenstanders een beteekenis eraan gaven welke hij voor de origineele voerders ervan niet had.

Ik ga dit nader verklaren.

Vanaf den tijd der Fransche revolutie, welke voortkwam uit en gedragen werd door een speciale ideologie, heeft voortdurend een tegengestelde ideologie getracht zich baan te breken, die poogde de dwalingen der eerstgenoemde te corrigeeren.

In de Fransche Restauratie-periode leek dat streven een oogenblik te slagen, doch niet lang. In de periode, volgende op het einde van den eersten wereldoorlog, heeft evenwel die contra-revolutionnaire ideologie opnieuw gestalte gekregen. Italië was het land waar zij het eerste de macht veroverde en den naam Fascisme kreeg.

De uitloopers der Fransche revolutionnaire ideologie verwierven op politiek gebied gestalte onder de namen democratie en liberalisme, op sociaal gebied onder die van marxisme of communisme en socialisme. Bij alle volken waar deze revolutionnaire ideologie op eenigerlei wijze in het maatschappelijk leven vorm erlangde, gebeurde dat onder dezelfde namen. Wat in Frankrijk liberalisme heette of democratie, werd evenzoo genoemd in Engeland, Duitschland, en overal elders.

't Is derhalve niet verwonderlijk, wanneer, in analogie met dit historische voorbeeld, de niet-Italiaansche aanhangers der contra-revolutionnaire ideologie aanvankelijk meenden, deze over hun landen onder denzelfden naam te kunnen verbreiden. Doch, toen ze in Duitschland gestalte aannam, werd zij niet Fascisme genoemd, maar Nationaal-Socialisme. In Frankrijk kreeg het den naam van Francisme, in Spanje Falangisme, in Portugal Solidarisme, in België Rexisme en Verdinaso, in Brazilië Integralisme, in Roemenië Legionarisme of IJzeren Garde. En zoo meer.

Wat is de verklaring van dit verschijnsel? Hoe komt het dat de ideologie der Fransche Revolutie, bij hare verbreiding over de wereld, onder alle volken dezelfde namen behield en de ideologie der contra-revolutie bij elk volk een anderen naam verkreeg?

Dit is verklaarbaar uit het verschil in karakter dier twee verschijnselen. De ideologie der Fransche Revolutie was internationalistisch van aard, die der Contra-Revolutie nationalistisch. De eerste richtte zich niet tot het eigen volk, maar direct tot de menschheid en den mensch, de tweede richtte zich allereerst of zelfs uitsluitend, tot het eigen volk. Dies lag het voor de hand, dat de aanhangers van het, uit de ideologie der Fransche Revolutie voort-

gekomen, socialisme zich overal ter wereld socialisten noemden. Hetzelfde geldt voor de namen: democratie, marxisme, liberalisme. communisme. De denkbeelden die aan deze strevingen ten grondslag lagen, hadden alle „de menschheid" ten voorwerp, of een klasse der menschheid, met voorbijzien, miskenning, verloochening of loochening van de nationale grenzen, van de nationale eigenheden, behoeften en belangen.

De tweede, de ideologie der Contra-Revolutie, nationalistisch van aard zijnde, richtte zich niet tot de abstracte begrippen: „de mensch" en „menschheid", maar bleef dichter bij de concrete werkelijkheid van het eigen volk. Hierom lag het voor de hand, dat zij ook spontaan elk een eigen onderscheiden naam kozen, ontweld aan het bewustzijn van de eigen nationale zelfstandigheid. Daarom bleef de naam „Fascisme" beperkt tot de Italiaansche Contra-Revolutie, de naam Falangisme tot de Spaansche, die van Nationaal-Socialisme tot de Duitsche, etc.

Gij zult opperen: Maar die namen verschenen ook buiten de grenzen van hun bakermat. — Inderdaad. Zoo hebben wij ten onzent enkele organisaties gekend die een uitheemschen naam voerden, te weten van Fascisten en Nationaal-Socialisten. Dit is uit dubbelen hoofde verklaarbaar, n.l. uit onwetendheid en uit ondergeschiktheid. Het voeren van zulk een uitheemschen naam wekte bij ter zake kundigen allicht de verdenking dat er een band bestond van baas en knecht tusschen den oorspronkelijken en den tweeden drager. Zij die ten onzent de verschijnselen observeerden, gingen na of er van den kant der Nederlanders die zich fascist noemden relaties bestonden met Italië en of de Nederlanders die zich nationaal-socialist noemden betrekkingen onderhielden met Duitschland.

Van de eerste categorie werd vastgesteld dat zij, ofschoon door relaties van sympathie en studie met Italiaansche fascisten verbonden, volkomen onafhankelijk bleven van Italiaansche politieke invloeden. Van degenen die zich nationaal-socialist noemden werd echter dra geconstateerd, dat zij niet slechts niet onafhankelijk stonden tegenover Duitsche politieke invloeden, maar dat hun „beweging" hiervan rechtstreeks een creatie, een product was. Trouwens, wat nauwer bekeken, wekte de naam dier „beweging" onmiddellijk kwaad vermoeden.

Zij noemde zich immers niet „Nederlandsche Nationaal Socialistische Beweging" wat al Duitsch genoeg hadde geklonken, maar „Nationaal Socialistische Beweging *in Nederland*", hetgeen den indruk gaf van een filiaal der *Duitsche* onderneming *in* ons land. [1])

Deze stuntelige naamgeving bracht sommige waarnemers op het spoor van de werkelijke herkomst der N.S.B. (Hierover op andere plaats meer).

Wijl het voor ons dan ook van meet af vast stond, dat de N.S.B. niet kon worden gerekend tot de organisaties der *Nederlandsche* Herstel Beweging, vindt gij haar niet bij de namen die ik hierboven van een aantal dier organisaties gaf.

Wanneer men echter in de arresten der tribunalen telkens weer

---

1) Later bleek dat langs eenderen weg ook nationaal-socialistische bewegingen waren gesticht *in* Zwitserland, *in* Zweden, *in* Noorwegen......

te lezen krijgt, dat menschen veroordeeld worden, onder meer, vanwege lidmaatschap der N.S.B., dan ontkomt men nauwelijks aan de suggestie alsof dat lidmaatschap op zichzelf beweegreden is ter grond levert tot veroordeeling. Niettemin, ten onrechte. Ten spijt van alle suggestie blijft waar wat waar was, te weten dat, van nationaal politiek standpunt beschouwd, de leden der N.S.B slechts daarom worden veroordeeld, omdat hun organisatie in haar geheel *met den vijand heulde*. Enkel daarom.

De Kerk veroordeelde dat lidmaatschap van een ander, een kerkelijk en religieus standpunt uit. De partijen deden hetzelfde, van uit een concurrentie-standpunt. — Maar het standpunt der Kerk doet bij de tribunalen geen opgeld, terwijl dat der partijen daar geen recht van spreken heeft, omdat er van zoodanig standpunt uit geen recht *kan* worden gesproken. Partijen kunnen elkander bevechten, niet berechten. Hen berechten kan slechts een overheid welke geen exponent dier partijen is. Zelfs oprecht nationale partijen mogen zich niet aanmatigen over de leden eener kennelijk anti-nationale partij in het gericht te treden. Ook in dergelijk geval kan, naar goed en zuiver recht, enkel een objectieve èn onafhankelijke balie de vierschaar spannen.

ideologische oorlog

Men wil, dit was meer dan een oorlog tusschen staten en volken, was evenzeer een ideologische. En wel, een strijd tusschen de ideeën der democratie en die van het fascisme. Gewonnen is dan de strijd niet enkel door de Geallieerden, ook door de Democratie.

Hebben deze woorden zin, of is het meer niet dan een demagogische slagzin?

Merk op het merkwaardige van de woordkeus. In één verband, te weten als één subject van „overwinnen", worden daar genoemd een concrete zaak als „de Geallieerden" en een abstract begrip als „de Democratie". Hoe kunnen die op eendere wijze predicabel zijn? — Maar goed, laten we dan i.p.v. het abstracte begrip „democratie", de meer concrete werkelijkheid „democratische partijen" noemen. Dan wordt de bewering deze: „De geallieerde legers en de democratische partijen hebben den oorlog gewonnen".

Steekhoudend? We zullen zien.

Oorlog wordt gevoerd door tegenstanders opgesteld aan beide zijden van een scheidslijn. Deze kan een ideologische of een nationale wezen, echter niet beide tegelijk, tenzij in het nauwelijks denkbare geval dat het volk aan den eenen kant uit louter aanhangers eener bepaalde, het volk aan den anderen kant enkel uit aanhangers eener tegenovergestelde ideologie bestond. Wat hier niet het geval was. Bij de Geallieerden zijn democraten, maar eveneens conservatieven en andere antidemocraten. Zoo ook bij de Asmogendheden. De verhouding moge anders zijn geweest, dat wijzigt niets aan het wezen der zaak. Bovendien, bij de Vereenigde Volken zijn dictatuur-staten, evenzeer als bij hun vijanden. — Nog eens, de verhouding moge verschillend zijn, maar van beide ideologieën vindt ge geestverwanten bij beide oorlog-voerende partijen. Toch, ook de anti-democraat bij de Geallieerden (b.v. de conservatief Churchill) sprak aldus: „Onverschillig welke ideologie men zegt dat mijn land met zijn bondgenooten vertegenwoordigt, mijn land moet overwinnen".

gekomen, socialisme zich overal ter wereld socialisten noemden. Hetzelfde geldt voor de namen: democratie, marxisme, liberalisme, communisme. De denkbeelden die aan deze strevingen ten grondslag lagen, hadden alle „de menschheid" ten voorwerp, of een klasse der menschheid, met voorbijzien, miskenning, verloochening of loochening van de nationale grenzen, van de nationale eigenheden, behoeften en belangen.

De tweede, de ideologie der Contra-Revolutie, nationalistisch van aard zijnde, richtte zich niet tot de abstracte begrippen: „de mensch" en „menschheid", maar bleef dichter bij de concrete werkelijkheid van het eigen volk. Hierom lag het voor de hand, dat zij ook spontaan elk een eigen onderscheiden naam kozen, ontweld aan het bewustzijn van de eigen nationale zelfstandigheid. Daarom bleef de naam „Fascisme" beperkt tot de Italiaansche Contra-Revolutie, de naam Falangisme tot de Spaansche, die van Nationaal-Socialisme tot de Duitsche, etc.

Gij zult opperen: Maar die namen verschenen ook buiten de grenzen van hun bakermat. — Inderdaad. Zoo hebben wij ten onzent enkele organisaties gekend die een uitheemschen naam voerden, te weten van Fascisten en Nationaal-Socialisten. Dit is uit dubbelen hoofde verklaarbaar, n.l. uit onwetendheid en uit ondergeschiktheid. Het voeren van zulk een uitheemschen naam wekte bij ter zake kundigen allicht de verdenking dat er een band bestond van baas en knecht tusschen den oorspronkelijken en den tweeden drager. Zij die ten onzent de verschijnselen observeerden, gingen na of er van den kant der Nederlanders die zich fascist noemden relaties bestonden met Italië en of de Nederlanders die zich nationaal-socialist noemden betrekkingen onderhielden met Duitschland.

Van de eerste categorie werd vastgesteld dat zij, ofschoon door relaties van sympathie en studie met Italiaansche fascisten verbonden, volkomen onafhankelijk bleven van Italiaansche politieke invloeden. Van degenen die zich nationaal-socialist noemden werd echter dra geconstateerd, dat zij niet slechts niet onafhankelijk stonden tegenover Duitsche politieke invloeden, maar dat hun „beweging" hiervan rechtstreeks een creatie, een product was. Trouwens, wat nauwer bekeken, wekte de naam dier „beweging" onmiddellijk kwaad vermoeden.

Zij noemde zich immers niet „Nederlandsche Nationaal Socialistische Beweging" wat al Duitsch genoeg hadde geklonken, maar „Nationaal Socialistische Beweging *in Nederland*", hetgeen den indruk gaf van een filiaal der *Duitsche* onderneming *in* ons land.[1])

Deze stuntelige naamgeving bracht sommige waarnemers op het spoor van de werkelijke herkomst der N.S.B. (Hierover op andere plaats meer).

Wijl het voor ons dan ook van meet af vast stond, dat de N.S.B. niet kon worden gerekend tot de organisaties der *Nederlandsche* Herstel Beweging, vindt gij haar niet bij de namen die ik hierboven van een aantal dier organisaties gaf.

Wanneer men echter in de arresten der tribunalen telkens weer

---

1) Later bleek dat langs eenderen weg ook nationaal-socialistische bewegingen waren gesticht *in* Zwitserland, *in* Zweden, *in* Noorwegen......

te lezen krijgt, dat menschen veroordeeld worden, onder meer, vanwege lidmaatschap der N.S.B., dan ontkomt men nauwelijks aan de suggestie alsof dat lidmaatschap op zichzelf beweegreden is ter, grond levert tot veroordeeling. Niettemin, ten onrechte. Ten spijt van alle suggestie blijft waar wat waar was, te weten dat, van nationaal politiek standpunt beschouwd, de leden der N.S.B slechts daarom worden veroordeeld, omdat hun organisatie in haar geheel *met den vijand heulde*. Enkel daarom.

De Kerk veroordeelde dat lidmaatschap van een ander, een kerkelijk en religieus standpunt uit. De partijen deden hetzelfde, van uit een concurrentie-standpunt. — Maar het standpunt der Kerk doet bij de tribunalen geen opgeld, terwijl dat der partijen daar geen recht van spreken heeft, omdat er van zoodanig standpunt uit geen recht *kan* worden gesproken. Partijen kunnen elkander bevechten, niet berechten. Hen berechten kan slechts een overheid welke geen exponent dier partijen is. Zelfs oprecht nationale partijen mogen zich niet aanmatigen over de leden eener kennelijk anti-nationale partij in het gericht te treden. Ook in dergelijk geval kan, naar goed en zuiver recht, enkel een objectieve èn onafhankelijke balie de vierschaar spannen.

ideologische oorlog

Men wil, dit was meer dan een oorlog tusschen staten en volken, was evenzeer een ideologische. En wel, een strijd tusschen de ideeën der democratie en die van het fascisme. Gewonnen is dan de strijd niet enkel door de Geallieerden, ook door de Democratie.

Hebben deze woorden zin, of is het meer niet dan een demagogische slagzin?

Merk op het merkwaardige van de woordkeus. In één verband, te weten als één subject van „overwinnen", worden daar genoemd een concrete zaak als „de Geallieerden" en een abstract begrip als „de Democratie". Hoe kunnen die op eendere wijze predicabel zijn? — Maar goed, laten we dan i.p.v. het abstracte begrip „democratie", de meer concrete werkelijkheid „democratische partijen" noemen. Dan wordt de bewering deze: „De geallieerde legers en de democratische partijen hebben den oorlog gewonnen".

Steekhoudend? We zullen zien.

Oorlog wordt gevoerd door tegenstanders opgesteld aan beide zijden van een scheidslijn. Deze kan een ideologische of een nationale wezen, echter niet beide tegelijk, tenzij in het nauwelijks denkbare geval dat het volk aan den eenen kant uit louter aanhangers eener bepaalde, het volk aan den anderen kant enkel uit aanhangers eener tegenovergestelde ideologie bestond. Wat hier niet het geval was. Bij de Geallieerden zijn democraten, maar eveneens conservatieven en andere antidemocraten. Zoo ook bij de Asmogendheden. De verhouding moge anders zijn geweest, dat wijzigt niets aan het wezen der zaak. Bovendien, bij de Vereenigde Volken zijn dictatuur-staten, evenzeer als bij hun vijanden. — Nog eens, de verhouding moge verschillend zijn, maar van beide ideologieën vindt ge geestverwanten bij beide oorlog-voerende partijen. Toch, ook de anti-democraat bij de Geallieerden (b.v. de conservatief Churchill) sprak aldus: „Onverschillig welke ideologie men zegt dat mijn land met zijn bondgenooten vertegenwoordigt, mijn land moet overwinnen".

Een ideologische oorlog? — Zou de strijd tegen uitdagend, aanvallend en invallend Duitschland niet zijn aangegaan, als daar een ander dan nationaal-socialistisch régime hadde geheerscht? Of zou de oorlog door de Geallieerden zijn gestaakt, indien Duitschland, het vechten niet stakende, van régime ware veranderd?

Ware werkelijk deze oorlog een idealistische strijd tegen het nationaal-socialisme, dan hadde men niet hoeven te wachten tot 1939; dan ware er volop reden, dan ware het zaak geweest meteen in 1933 het toen nog onvoldoend voorbereide Duitsche nationaal-socialisme te beoorlogen.

— Jamaar, onze strijd was toch stellig gericht tegen de tyrannie en de gruwelen van het nationaal-socialisme.

Helaas, zelfs dat niet. Voor het spontaan verontwaardigde en onthutste gemoed van velen der afzonderlijke soldaten was het zulks ongetwijfeld wel; maar niet voor de drijvende machten, in wier dienst de spontaan verontwaardigde soldaten streden. — Bovendien, als het ging tegen tyrannie en gruwelen die in naam van het Duitsche nationaal-socialisme werden bedreven, dan ging het al niet meer in beginsel tegen de ideologie, doch tegen excessen. En ook hier ontbrak de logische consequentie. Wat baat het, ten oorlog te trekken tegen tyrannie, gruwelen en misdaden, tenzij tegen alle tyrannie, alle gruwelen en alle misdaden? Toch, tegen die der bolsjewiki ging de strijd niet......

Zie, zoo weinig blijft er van het slagwoord over, als ge 't even op den keper beschouwt.

En wat ons betreft, werd door ons deze oorlog gevoerd met als inzet het vaderland, of met als inzet een klasse, een stand, een partij?

— Met als inzet het vaderland.

Dan was het geen ideologische, dan was het een nationale oorlog. — Slechts één oorlog voerden wij. Met het vaderland ten inzet. Le reste est de la littérature. Volksverlakkerij.

De „oorlog" door demagogische propaganda gesuggereerd, heeft niet het vaderland, heeft partij-politieke belangen als inzet. Een oorlog is dat niet, dat is een burgeroorlog. Hetgeen de situatie der betrokken partijen gansch-en-al verandert. In een burgeroorlog liggen trouw en verraad anders dan in een oorlog tusschen staten of volken. In een burgeroorlog vechten tegen elkander menschen binnen een en hetzelfde volksverband.

— Maar de fascisten hebben toch de partij van den vijand gekozen.

Neen, niet de zoo geheeten „fascisten". Niet degenen aan wie gij „fascistische gezindheid" als een politieke misdaad, als een verraderlijke houding, ten laste legt en dat zijn zij die, voorheen georganiseerd in de door hun tegenstanders als „fascistisch" gedoodverfde groepen, gestalte gaven aan de Nederlandsche Herstelbeweging, te weten Nationale Unie, Nationaal Herstel, Vaderlandsch Verbond, Naionaal Jongeren Verbond, De Bezem, Corporatieve Concentratie, Zwart Front, Nationaal Front (op een andere plaats geef ik een minder onvolledige opsomming). Niet dezen hebben de partij van den vijand gekozen, allerminst. Maar wel deden zulks leden van organisaties waarvan ik, sprekende over de Nederlandsche Herstelbeweging, geen gewag maakte, omdat

zij nooit daartoe behoorden. De zijde van Duitschland kozen zij, die geen „fascisten" in den zin van nationalisten waren. De zijde van den vijand kozen de leden van die organisaties welke van meet af *Duitsche* organisaties waren, gewild, gesticht, gesteund, geleid door Duitsche invloeden en machten.

— Maar door hun anti-democratische ideologie waren de aanhangers der contra-revolutionnaire Nederlandsche Herstelbeweging toch als het ware tot samengaan met het anti-democratische Duitschland voorbeschikt.

Dat zou men inderdaad zoo zeggen. Het had ook aldus kunnen wezen, indien er niet iets tegenover stond. Ten eerste, dat een Nederlandsche „anti-democraat" niet noodwendigerwijze een geestverwant is van Duitsche „anti-democraten", allesbehalve. Ten tweede, dat de *nationale* ideologie dier „fascisten" hen integendeel had voorbeschikt tot en voorbereid op feller verweer tegen elken aanslag op onze nationale onafhankelijkheid, dan de kweekelingen der democratie. En ingeval sommige aanhangers dier Nederlandsche Herstelbeweging dermate verbijsterd waren, dat zij, op een critiek oogenblik, de schijnbare overeenkomst in ideologie hooger stelden dan de nationale tegenstelling, dan is zulks te wijten aan iets van geheel anderen aard dan die vermeende geestesverwantschap.

Allereerst en aldermeest is dat te wijten aan de erger dan gebrekkige nationale opvoeding, ook hun door het democratisch régime verstrekt. Te wijten aan den vaderlandsloochenenden geest der internationalistische democratie waarmede ook zij van hun prille jeugd besmet waren; aan de democratische suggestie in den ban waarvan ook zij altijd eenigermate, trots hun nieuw verworven inzicht en daarop gevestigde nieuwe overtuiging, onbewust bleven voortleven.

Maar, afgezien van deze verbijsterden, de bewuste exponenten dier herstelbeweging waren, dank hun *nationale* (of nationalistische) ideologie, uiteraard feller op bestrijding der Duitsche agressie aangelegd en daartoe bereid, dan de vertegenwoordigers en aanhangers der democratische partijen.

Maar als dat zoo is — en het is zoo —, dat n.l. de als „fascisten" uitgekretenen de beste vaderlanders zijn, dat zij eerst van allen toonden wat vaderlandsliefde was en anderen ertoe opwekten, in een tijd, toen zoo iets nog niet werd uitgelokt als een reactieverschijnsel van haat tegen invaller en verdrukker, toen nog slechts eigen inzicht, overtuiging en geweten tot dien cultus dreef; als dit zoo is, dat de als „fascisten" gescholdenen de eigenlijke voorgangers in patriotisme en nationalisme zijn, dan is het begrijpelijk, dat zij zich thans niet laten intimideeren, niet laten overhalen tot verloochening van hun verleden, dat zij zich niet in een hoekje laten wegdringen, dat zij thans — omwille van altijd datzelfde door hen omhoog geheven ideaal, datzelfde vaderland — als van ouds zich melden; thans voor den wederopbouw van het vaderland. Hebben zij toenmaals oprecht gemeend dat de democratie noodlottig was voor ons volk, dan kunnen zij dit ook nu nog rustig staande houden. Of zou, om een voorbeeld aan te halen, een onbetwist groot vaderlander als vice-admiraal Furstner thans zich moeten schamen, wijl hij indertijd een der meest in het oog springende figuren van

Nationaal Herstel was? Integendeel, hij mag er fier op wijzen, hoe hij toenmaals, o.m. door zijn activiteit in Nationaal Herstel, waarschuwde tegen de gevaren die het vaderland van buiten af, maar ook van binnen uit, bedreigden.

Een man verloochent zijn verleden niet en tracht niet zich te ont-trekken aan de consequenties van zijn welbewust en vrijelijk gestelde daden. Ook niet, indien anderen, tegen zijn wil, daaraan een strekking toedichten die compromitteerend voor hem zou kunnen zijn, ingeval ze juist ware.

Verstrooid en verspreid leven die oprecht vaderlandslievende „fascisten" thans temidden het volk. Zijn ze nog te vinden? Waaraan herkent men hem? Zoek hen onder de beste soldaten, de meest toegewijde ambtenaren, de ijverigste werkers, de bekwaamste vaklui. Zoek hen onder degenen die méér bedacht zijn op de positieve liefde jegens het eigen volk dan op den negatieven haat jegens de vijanden van dat volk.

Tot hen die wederkeeren.

De eerste notities voor dit artikel werden geschreven, toen bevrijding in uitzicht kwam: Augustus, begin September 1944. Ingeval eener gelijktijdige bevrijding van geheel Nederland, hoopte ik onmiddellijk *Aristo-* weer te doen verschijnen. De bevrijding was anders dan algeheel ineens. Geëvacueerd te Oss, zag ik geen kans met *Aristo*- voor den dag te komen, zoolang het grootste gedeelte der medewerkers en abonnés onbereikbaar bleef Toch iets op publicistenmanier willende bijdragen tot herstel van vrede en orde, vulde ik deze nog niet tot een afgerond artikel samengevoegde notities aan met den neerslag van eenige recente ervaringen, gaf ze te lezen aan enkele menschen die er wellicht hun voordeel mee konden doen. Aldus schijnen ze van hand tot hand te zijn gegaan. Op zekeren dag in December vertelde mij een journalist, dat een tot dan mij onbekend te 's Hertogenbosch uitkomend, blad *De Schijnwerper* ze had gepubliceerd. In nr. 2, gedagteekend 30 December 1944. Zonder vermelding van auteursnaam. Maar op onmerkbare wijze had ik ze toch gesigneerd, te weten in den vorm van een motto, dat den auteur verraadt.

„Exspectans exspectavi" — Gespannen stond ik op den uitkijk (Ps. 39 of 40)

Gij zijt verheugd om uw terugkeer in het vaderland.

Wij heeten u welkom.

Wij heeten u welkom in het vaderland, door u verlost, door ons gedurende meer dan vier zware jaren in stand gehouden.

Samen verheugen wij ons over het succes uwer wapenen, gezamenlijk rouwen wij om den zwaren prijs aan bloed en goed die dat succes heeft gekost.

Gemeenzaam is ons de vreugde, zoowel om het einde der verdrukking voor het gemartelde vaderland, als om het slagen uwer pogingen ter bewerking van het doel.

Gij verheugt u over de beëindiging van uw meer dan vierjarige ballingschap; niet langer hoeft gij als gast onder vreemden te leven.

Wij, als bewaarders van het eigen huis in groote benardheid,

zijn blij dat wij het u mogen open stellen, wel verre van ongehavend, maar toch voor totale onbewoonbaarheid behoed.

In Mei 1940 zijt gij, noodgedwongen, weggetrokken.

Bedenkt, gij zijt, wij zijn niet meer in alle opzichten dezelfden als toen.

Wilt, wanneer gij uwe plaatsen in ons midden herneemt, vooral niet over het hoofd zien dat er iets, dat er veel is veranderd, dat wij, in zekere mate, in zekeren zin, van elkander vervreemd zijn. En wel op tweeërlei wijze, te weten door negatieve en door positieve factoren.

Niet voor eenieder of elk van u en ons moge het gelden, over het algemeen toch zal 't een poos duren eer wij allen weer eendere taal spreken en elkander opnieuw voldoende verstaan. Ik bedoel niet enkel dat sommigen uwer tezeer in anglicismen, evenals sommigen onzer in germanismen verstrikt zijn geraakt; dit bedoel ik óók, maar niet uitsluitend noch allereerst.

De scheiding is langdurig geweest.

Reeds onder rustige, normale omstandigheden telt een afwezigheid van vier, vijf jaren; ook dan voelt men, bij hereeniging, de noodzaak zich opnieuw op elkander in te leven; onder omstandigheden van oorlog en revolutie tellen de jaren dubbel. Tenminste tien lange jaren hebben wij ons leven geleefd zonder u, gij het uwe zonder ons.

Ik noem dan eerst den negatieven factor die ons van elkander heeft verwijderd: het ontbreken van direct en voldoend onderling contact tusschen de twee Nederlanden, aan beide zijden van de Noordzee.

Elke groep moest — in weleer volslagen onbekende, onvermoede situaties, waartoe alle opleiding en voorbereiding ontbrak — afzonderlijk denken, oordeelen, spreken, handelen, lijden, dulden, wagen, rekenen, hopen, verlangen, zich erdoorheen slaan en zich behelpen zonder medewerking, buiten bijzijn der andere groep. Somwijlen mochten enkelen onzer uwe wenken en raadgevingen, zelfs opdrachten vernemen, waarmee af en toe, hier en daar, kon worden rekening gehouden. En ook gij, op uw beurt, waart nu en dan in staat een weerklank uit ons midden op te vangen. Maar overigens moesten wij, elk uur van elken dag, elk voor zich de eigen houding bepalen. En als deze niet onder alle opzichten onberispelijk was, de onze niet noch de uwe, dan moge dit allereerst en allermeest worden geweten aan, verontschuldigd door de algemeene gebrekkigheid der menschelijke natuur. Wij moeten trachten naar eenige grootmoedigheid in het beoordeelen van elkanders doen en laten.

Wat ons betreft, naar beste weten en inzicht bepaalden wij onze houding, ook waar deze misschien niet heel en al strookte met uwe overzeesche inzichten. Verplicht waren wij, daarbij te bedenken dat vreemden, zooals gij ten onzen aanzien in zekere mate waart geworden, niet in staat zijn tegenover alle gebeurlijkheden en tegenover elke werkelijkheid ons de passende houding voor te schrijven; — hetgeen wij evenmin ten uwen opzichte ons aanmatigden. Trouwens, wat passend is voor de eene mentaliteit is zulks niet altijd voor elke andere; de psyche van den Brabander b.v. is bij eendere trouw, tot een geheel andere houding in staat en voorbeschikt, dan de psyche van een Fries.

Veel van wat mogelijk was in Mei 1940 en ook nog mogelijk in

Juni en in Juli 1940 en zelfs nog in 1941, is thans onmogelijk geworden; veel van wat wij toen redelijkerwijs en billijkerwijs verhoopten en verwachtten is ons thans definitief ontvallen. Niet op alles kan nu nog worden gerekend zooals erop gerekend werd toenmaals. Niet over alles kan nog op dit oogenblik terecht worden geoordeeld, zooals terecht erover werd geoordeeld in 1940. Veel van wat toen rechtvaardig leek, moet nu als apert onrechtvaardig worden opgegeven. Of omgekeerd. Immers, in menig geval zijn er sindsdien een heeleboel het oordeel mede bepalende nieuwe factoren opgetreden of bekend geworden.

Wat ons werd verhinderd, waartoe wij werden gedwongen, onze mogelijkheden, onmogelijkheden, noodzakelijkheden, aan dat alles kondt gij niet medewerken, niet eens getuigen ervan kondt gij persoonlijk zijn. Door hooren zeggen slechts kunt gij iets — weinig — hieromtrent te weten zijn gekomen. Maar deze bron levert menigmaal een direct *onjuist*, steeds en stellig een al te *onvolledig* weten, om een zuiver oordeel erop te vormen. — Wij zijn van elkander vervreemd.

Wederkeerig. Want evenmin als gij getuigen waart van ons leven, evenmin wij van het uwe. Wederkeerig zijn wij, door den negatieven factor van ontbrekend contact, van elkander verwijderd geraakt.

Maar, ook door positieve factoren zijt gij van ons, zijn wij van u vervreemd. Niet slechts hebt gij al dien tijd niet in *ons* midden geleefd, doch gij hebt positief den invloed ondergaan van een geheel *andere* omgeving. Wij ook, in zekeren zin, dank zij onze ongenoode gasten. Maar gij zooveel te meer, in dezen zin, dat gij zelf gasten waart, laat het zijn genoode en welkome. Niet enkel moet gij het delicate en bijwijlen pijnlijke van zulk een situatie hebben gevoeld, gij kunt u ook onmogelijk volkomen hebben gevrijwaard voor den diep ingrijpenden invloed ervan.

Wij verwijten elkander niets. Onzerzijds willen wij verheelen de soms heel wrange teleurstellingen verduurd tengevolge van door u opgewekte, niet bevredigde verwachtingen. Ondanks wat gij, bij uw vertrek en menig keer daarna, hebt gemeend en verzekerd, mogen, zullen wij u niet voor de voeten gooien, dat gij meer dan vier jaren lang onbekwaam waart uw toezeggingen gestand te doen en gedwongen, het vaderland in de macht van zijn overweldigers te laten.

Wij verwijten elkander niets.

Ook begrijpen wij, dat gij ons niet een-twee-drie het verloren paradijs kunt herstellen. Onredelijke verwachtingen koesteren wij niet. Wij beseffen dat veel van wat gij zoudt willen uw macht te boven gaat en trouwens, paradijselijke toestanden genoten wij voorheen evenmin.

Maar wat wij hopen, waar wij op durven vertrouwen is dit, dat gij ons niet van den regen in den drop helpt, niet de eene tyrannie vervangt door een andere. De duivel laat zich niet door Beëlzebub uitdrijven. Uw, ons aller wijze van optreden, óók tegenover vijanden en misdadigers, moet duidelijk van hooger zedelijk gehalte zich toonen dan het optreden dergenen wier zedelijk peil wij terecht misprijzen.

Zooals wij tegenover u staan, zoo gij tegenover ons. — Gij, op

uw beurt, moget ons niet verwijten dat wij ons geen volk van louter helden hebben betoond, stuk voor stuk liever den dood ingaand, dan ook maar de geringste schending van onze nationale rechten of van het volkenrecht duldend. Dat velen onzer ten aanzien van menige situatie de kat uit den boom keken, kansen tegen elkaar afwogen, het voor en het tegen berekenden, wat al tezeer bedacht op vermijden of beperken van risico; risico óf voor onszelf persoonlijk, óf voor geheel het volk.

Steekt de hand in eigen boezem en bekent dat gij evenmin een groep zijt, uit louter helden samengesteld, dat gij onder eender omstandigheden ongeveer op eendere manier zoudt zijn opgetreden. Want die manier strookt met onzen volksaard, dewelke overal, dus stellig ook in ballingschap, zichzelf gelijk blijft.

Dit alles dient om u en ons het besef bij te brengen hoezeer wij van elkander vervreemd zijn. Hetgeen wij weten bij voorbaat. Het is immers niet noodig eerst sommige pijnlijke ervaringen op te doen, teneinde dan pas tot die gevolgtrekking te komen. Bij voorbaat weten we, hoe wij, onvermijdelijkerwijs, van elkander vervreemd zijn. En dit weten make ons dubbel voorzichtig, opdat wij met nog ernstiger behoedzaamheid dan gemeenlijk van pas is, ter samenwerking elkander naderen. In dit besef mogen wij wederzijds met wijze omzichtigheid op onze hoede wezen, om de oude nationale broederschap te herstellen.

Want er moet worden gebouwd, orde gesticht, geleid, geregeerd. Bouwen nu, noch ordenen, leiden of regeeren is mogelijk, tenzij met daartoe geëigende middelen. Alleen een positief gerichte, een constructieve geestesgesteldheid weet die middelen te vinden en aan te wenden.

Een positieve en constructieve geestesgesteldheid nu kan niet bestaan tenzij geïnspireerd door liefde.

Haat en wraakzucht zijn onvruchtbare gevoelens en vormen een geestesgesteldheid die steeds en alleen op vernielen, nimmer op bouwen is gericht. Vruchtbaar is enkel de liefde. Die recht pleegt en tevens barmhartigheid bewijst. Die wijsheid aan den dag legt, tot goede daden bevrucht, tot bouwen in staat stelt.

Gezamenlijk treden wij aan, de dooden te eeren, in ons gebed te gedenken de weerbare helden en de weerlooze slachtoffers. God moge zijnen hemel voor hen openstellen.

Gezamenlijk betuigen wij eer wien eere toekomt, om betoonde koenheid en heldhaftige standvastigheid in beproefde trouw, om actieve en passieve volharding tot het bitter einde.

Gezamenlijk willen wij de schuldigen oordeelen. Recht moet worden gepleegd. Wij willen dat, hard en streng, maar onpartijdig en rechtvaardig, vonnis zal worden gestreken over al degenen die ongestraft het vaderland verloochenden, verrieden, ten schande strekten of benadeelden, door hun nationale of sociale wandaden. Wij willen dat onpartijdig, dat eerlijk zal worden recht gesproken over hen die gemeene zaak maakten met den klaarblijkelijken vijand, niet enkel van den Nederlandschen staat, doch evenzeer van het Nederlandsche volk. Gevonnisd moet wie, ten eigen bate, zijn vaderland moreel of materieel benadeelde; wie, om eigen wraakzucht te koelen, anderen bij den vijand aanbracht; om eigen zak te spekken, plicht of ideaal verloochende; om zichzelf aanzien, invloed,

macht te verschaffen, ambten en opdrachten ten dienste der bezetting begeerde.

Recht spreken willen wij. Maar indachtig Hem die voor zich opeischt: „Mij is de wrake".

Aan God alleen komt het toe te wreken, te straffen. Dus aan de overheid slechts voor zoover zij God waarlijk vertegenwoordigt. Hetgeen wil zeggen: voor zoover zij *rechtvaardig* oordeelt; voor zoover de menschen die de overheid samenstellen zich niet laten meesleepen door hun hartstochten, gevoelens of neigingen, noch zich laten ringelooren door dwang of suggesties; voor zoover deze men- [illegible] sine ira, geleid door oprecht onbaatzuchtige [illegible]ene wijsheid, een eerlijk en onbevangen oordeel [illegible]

[illegible] staan wij thans opnieuw tegenover elkaar? [illegible] en wij als verlosten? Ja. Gij als de veilig ver- [illegible]s de slachtoffers van alle onheil dat een mee- [illegible]over ons bracht? Ja, ook dit. Maar welke conse- [illegible]ruit? Dat wij u schatplichtig zouden zijn? Of [illegible]hte tribuut schuldig? — Dat gij het eenzijdig [illegible] ons ter verantwoording te roepen? Of, omge- [illegible]den meenen eenzijdig rekenschap te mogen [illegible] Dat gij uw verliezen en teleurstellingen op ons [illegible]f dat wij u zouden opvorderen ons eindelijk te [illegible] zoo langen tijd en zoo pijnlijk door ons werd [illegible]

Het een noch het andere. Niet aan uzelf hebt gij de rol van bevrijders te danken, noch wij aan onszelf die van benarden en verdrukten. De rol die hij in dit leven te spelen krijgt kiest geen enkele mensch zelf. Rollen worden den menschen toebedeeld. Door den Auteur van het wereldspel.

Zijn wij u, zijt gij ons dank verschuldigd? Laten wij van elkander erkennen het goede wederzijds verricht en laten wij gezamenlijk GOD danken.

Eén partij moeten wij vormen, gezamenlijk. Eén lijn trekken. Niet zoo dat de een de lakens uitdeelt en de ander mag ermee genoegen nemen. Niet zoo, dat de een de wijsheid in pacht heeft en de ander moet onderricht worden. Indien het aldus zou gebeuren — en, helaas, er zijn teekenen die erop wijzen —, dan loopt het spaak. Dan stichten we niet slechts geen orde, doch drijven af naar complete anarchie en voltooien het reeds ondragelijk wee van ons volk.

Als gelijken staan wij, niet tegenover doch weer naast elkaar. Offers zijn aan beide zijden gebracht, tallooze en tragische. Ook van u zijn velen in heldhaftigen strijd gevallen, velen onzer hebben den tol van hun trouw met het leven betaald, of sneefden, in tienduizend-tallen, als weerlooze slachtoffers van het afgrijselijk modern oorlogsgeweld en deszelfs nasleep.

Als gelijken treden wij aan ter vervulling van de nieuwe taak die ons wacht.

Wij hopen dat gij niet zult komen om onder ons de al te gemakkelijke en aanmatigende rol te spelen van de beste stuurlui aan den wal, die achteraf haarfijn weten te vertellen wat elk onzer in be-

paald geval had *moeten* doen, had *moeten* nalaten. In elk bepaald geval. Maar abstract bekeken, zonder rekening te houden met de verrassingen, intimidaties, nervositeiten, onwetendheden, mogelijkheden en onmogelijkheden van de concrete werkelijkheid. Wij hopen, gij zult uwer onwaardig achten de goedkoope rol om anderen de les te lezen *nadat* gebleken is hoe hun poging het verhoopte en verwachtte succes miste. Zij toch moesten oordeelen, moesten beoordeelen *alvorens* de uitwerking bekend was.

Ge zoudt aan de slachtoffers uwer verwijten aanleiding geven, op hun beurt u toe te voegen: te oordeelen naar wat wij van u kennen, zijn wij er zeker van dat gij, in onze schoenen staande, stellig niet beter zoudt zijn opgetreden. Wie den ketel iets verwijt heet gemeenlijk pot. Die het *werkelijk* beter zouden doen, plegen niet klaar te staan om over anderen den staf te breken.

Reeds zijn ernstige fouten gemaakt. Mij hun „instructies" toonende, zei een der Orde Dienstmannen te Oss: „Als ik dat letterlijk wilde toepassen, dan moest ik tenminste de helft van Oss inrekenen". En ware het verloop der gebeurtenissen nog maar geweest overeenkomstig verwachting, hoop en berekening, („Het gedeelte van Nederland beneden de Lek is bevrijd, het gedeelte boven de Lek moet nog *'n paar dagen* geduld hebben", — aldus een radiobericht omstreeks 18 September 1944), dan zou dit alles wellicht minder noodlottig zijn uitgevallen, dan hadden vele vergissingen en onbesuisdheden spoedig hersteld kunnen worden. Nu echter zijn de gevolgen, thans alreeds, catastrofaal.

Er zijn paradoxale verhoudingen ontstaan. Op velerlei gebied. Ook op dat van het politiek steekspel. Paradoxale verhoudingen van omgekeerde rollen. Waardoor de aanklagers van gisteren de verdachten van heden zouden worden. Of liever, want dit is méér waar en 't is óók erger: waardoor de beschuldigden van gisteren heden als rechters vonnis willen strijken over hun aanklagers. Als rechters evenwel die zich niet stellen op standpunt van nationale politiek (het éénig juiste), doch op dat van partij-politiek. Die aldus geen recht plegen doch wraak oefenen.

Immers, wanneer onder bepaald regime bepaalde fouten werden gemaakt, dan valt de schuld of de oorzaak dier fouten niet bij de machtelooze menigte, nog minder bij een loyale oppositie, welke die fouten aan de kaak stelde, doch allereerst bij de vertegenwoordigers van dat regime. Klaar als een klontje. Ik spreek van fouten die thans door allen, niet meer enkel door de toenmalige oppositie, als zoodanig worden erkend. Zouden dezen dan aan hun fouten van weleer het recht ontleenen om thans de vierschaar te spannen over hen die destijds hun die fouten verweten?

Voorts zult gij onder ons ontmoeten een categorie menschen, die niet juichten nu met de eene, straks met de andere partij; die niet van houding veranderden naar gelang de wisseling der oorlogskansen, die nimmer — en ook op dit oogenblik niet — uitbundig juichen noch treuren. Menschen die te zeer den ernst, den bovenal tragischen ernst van dit oogenblik verstaan, om zich te kunnen vergapen aan den schoonen schijn. Menschen die, met begrip voor historie en daaraan ontleenden zin voor de werkelijkheid, zich niet

laten benevelen door de hoera-stemming der oordeellooze en inzichtlooze massa, maar vóór alles bereid zijn het tijdperk van vernieling door een van opbouw te vervangen.

In den tijd der bezetting werden zij geschuwd, gewantrouwd en veroordeeld, door de massa der anti's zoowel als door de massa der pro's. Den laatsten waren zij niet volkomen pro genoeg, den eersten niet fel genoeg anti. Wat hun ten dubbel louteringsvuur werd. Verdacht van twee kanten. Om hun, wellicht niet zoo spontaan zich uitende, om hun *bezonnen* trouw aan het vaderland en om hun *exclusieve* trouw enkel aan het vaderland. Omdat zij eerst en vooral, partij kozen voor dat vaderland zelf en alleen.

Zij wisten dat in handen van den bezetter de belangen van dat vaderland niet veilig waren en dienovereenkomstig bepaalden zij hun houding. Maar evengoed wisten zij dat aan de hand van den bondgenoot de belangen van dat vaderland niet zonder groote en voortdurende omzichtigheid konden worden toevertrouwd. En ook hiermee in overeenstemming bepaalden zij hun houding. Zij weten dat een actief militair bondgenootschap niet meer is dan een politieke noodzakelijkheid, in menig opzicht een noodzakelijk kwaad. Zij weten dat des bondgenoots eerste doel niet is ons, doch zichzelf te helpen, dat zijn voornaamste zorg niet onze belangen zijn doch zijn eigene, óók waar deze met de onze *niet* parallel loopen. Zij weten dat, wanneer zulk een bondgenoot aanzienlijk machtiger is dan wij, dat ons dan geen enkel beroep open staat bij verwaarloozing van of inbreuk op onze rechten en belangen. — En al dit weten bepaalde en bepaalt hun houding.

Door de situatie waarin zij aldus zichzelf brachten werd hun trouw zwaarder beproefd dan die veler anderen, want op geen enkele wijze, in geen enkelen zin, hadden zij bij die situatie anders dan moreel baat.

Gij zoudt niet slechts onrecht plegen, gij zoudt een misgreep doen ten nadeele van het waarachtig volksbelang indien gij dezen, ik zeg niet, zoudt vonnissen en veroordeelen doch ook maar wantrouwen.

Oss, October 1944

Spant Laster de Vierschaar? [1])

De pest is uitgebroken.

„Van pest, hongersnood en oorlog verlos ons, Heer!"

Aldus bidt de Kerk in haar oude litanie van „alle Heiligen".

Aldus stelt de Kerk die drie rampen als samen één uitmakend bij elkaar.

---

[1]) De redactie van het Bossche illegale blad *De Schijnwerper* (uitgegeven door „Ons Volk", „Katholiek Kompas", „De Zender" en „Ons Vrije Nederland") vroeg mij, in Februari 1945, een artikel over „Laster". „Maar niet over den laster in het algemeen, doch speciaal over den lasterlijken aanbreng. En het mag gerust fel zijn, flink fel". Dit verzoek, juist uit dien kring was wel heel bijzonder sympathiek. Met graagte voldeed ik eraan. Eilaas, van dat moment af kon *De Schijnwerper* geen papier meer krijgen. Wel verscheen het blad nog een keer, in Maart, doch daaruit waren twee bladzijden verdwenen. Post hoc, of ook propter hoc?.... Vermoedelijk toch geen oorzakelijk verband. Die twee bladzijden behelsden niet dit artikel.

Voor ons kwamen die drie ook bijeen, zij het in andere volgorde, zoodat niet pest het begin der ellende was, maar oorlog.

Honger voerde hij in zijn nasleep. En met de bevrijding is de pest losgebroken.

De pest van den laster.

Niet de gewone, alledaagsche, min of meer gemoedelijke laster door leuteraars en kletskousen, die alleen maar in 't zin heeft den goeden naam van medemenschen te bezwadderen. Niet de zoet fluisterende laster, die geen koe bont noemt of er is wel een vlekje aan. De laster die thans rond waart komt als een vuile giftige slang aangeslopen in de duisternis en verwarringen van oorlog en revolutie, niet enkel om te bekladden maar om te moorden. Om eer en leven te benemen. En dit, behalve van zijn rechtstreeksche slachtoffers, tegelijkertijd ook nog van derzelver gezinnen en verwanten. De laster die thans rondwaart is een pest, verbreid door den wraakzuchtigen verklikker, den jaloerschen farizeeër, den stiekum valschen aanklager.

Gij zoekt oorlogsmisdadigers? Menschen die aan den oorlog schuldig staan? Grijpt dan die pestverbreiders in hun kraag; want zoolang dezen vrij spel hebben, zal de oorlog voortduren.

Zeker, zij protesteeren, achten zich verongelijkt. Beweren:

— Ik doe het niet voor mijn plezier. Om het vaderland breng ik verdachten aan.

— Precies. Dat dacht ik al. Omwille van het heil des vaderlands brengt gij aan. Om ons brave volk van kwade elementen te zuiveren, geeft gij u zooveel moeite, gij, zuiver element. Een andere drijfveer kent gij niet, gij, smetteloos zuivere, van puur heiligen ijver blaakt gij. Maar...... al dertien duizend „onzuivere" slachtoffers hebt gij de negen-en-twintig „kampen" van Brabant en Limburg ingesleurd.

Weet gij welk figuur voor het oog der wereld het Nederlandsche volk daardoor slaat? Heel Frankrijk, een volk van meer dan veertig millioen, telt slechts drie-en-twintig duizend onzuivere elementen, Onder de twee millioen bewoners van het thans bevrijde stuk Nederland vondt gij nu reeds, niet elf honderd — wat naar verhouding het zelfde zou uitmaken als in Frankrijk, — doch twaalf keer zooveel. Een mooie zuiveraar, die zijn eigen nest bevuilt! Die, voor het aanschijn van heel de wereld, zijn eigen volk zoo mateloos schandvlekt!

Ik weiger aan te nemen dat het Nederlandsche volk méér corrupt zou zijn, méér verraderlijk van inborst dan het Fransche. Maar laat de verhouding eender zijn, zoodat ook hier elf honderd gevallen de moeite van aanbreng en onderzoek waard mogen geacht. En laat die met strenge rechtvaardigheid worden geoordeeld. Met *strenge* rechtvaardigheid. Evenwel, de overige twaalf duizend? Dat zijn de onschuldige, weerlooze, hulpelooze slachtoffers van de pest die laster heet.

— Maar ik bracht toch niets anders dan feiten aan!

— Gelasterd hebt gij. Ja, óók door feiten te noemen wat géén feiten, wat slechts leugens of verzinsels of lichtvaardige vermoedens waren. Maar bovendien, laster is niet enkel, iets als gebeurd meedeelen wat in 't geheel niet gebeurd is, doch óók iets meedeelen met verzwijging van klaarblijkelijk verzachtende, verontschuldigende, misschien rechtvaardigende omstandigheden.

— Dat is toch de taak van den rechter. Niet ik, doch hij moet uitmaken in hoeverre, in welke mate het aangebrachte feit als schuldig dient te worden aangemerkt.

— Dat is niet enkel des rechters taak. De aanklager zelf heeft dat, voorzoover en waar hij kan, naar recht en billijkheid, in acht te nemen. Want reeds eer de rechter oordeelt, oordeelt gij, aanbrenger. Gij spreekt weliswaar niet het schuldig uit, maar het „verdacht" spreekt gij uit. En al kent nog geen enkel recht gezag aan uw uitspraak toe, gij voegt er niettemin onmiddellijk een straf aan toe. Gij straft met staking, ontzetting, schorsing, of ontheffing uit ambt. Gij straft met inhouden van salaris of pensioen. Straft met verbeurd verklaren van goederen en ontvreemding van bezit. Straft met huisarrest. Straft met uitdrijven uit de eigen woning. Straft met vrijheidsberooving, dwangarbeid, onthouding van voldoende voedsel en verzorging, met vele andere kwellingen, zorgen en angsten. En met deze straf treft gij niet enkel de door u als verdachten vastgegrepen slachtoffers, maar tegelijkertijd hun vrouwen, hun kinderen, hun verwanten. En dit alles, vooraleer er eenige gezaghebbende uitspraak is gevallen. Dit alles alleen nog maar op uw bloote verdenking. Dit alles, ook, ofschoon gij weet aldus een blaam te leggen op uw eigen volk, ofschoon gij beweert den politie-staat te verfoeien, de tyrannie van het geweld boven recht te verfoeien; dit alles, terwijl gij prat gaat op uw hooggestemd ideaal van rechtsstaat en democratische gelijk-gerechtigdheid.

— Maar er moet toch iets gebeuren om den mannen der verzetsbeweging onder ons eenige voldoening te geven. En om het verzet in het Noorden een riem onder het hart te steken.

— Als die mannen van het verzet werkelijk zijn wat ze schijnen, dan zullen zij voor dergelijke „voldoening" en zulke „aanmoediging" passen. Wie hen eeren wil met de eer die zij ongetwijfeld verdienen moge iets anders van hen veronderstellen dan dat zij op zulk een „voldoening" of „aanmoediging" tuk zouden zijn. Juist integendeel. Heelemaal integendeel. Als zij niet gedachteloos handelen, dan moeten zij begrijpen, dat op deze wijze de goede uitwerking van hun verzet voor een groot deel wordt teniet gedaan. De goede naam die de verzetsbeweging het Nederlandsche volk kon verleenen wordt teniet gedaan door den kwaden roep waarin een zoo enorm getal „verraders en collaborateurs" het zelfde Nederlandsche volk brengt.

Dan nog iets. Wie op lichtvaardige gronden een medemensch en landgenoot te dezer zake „aanbrengt" maakt zich schuldig niet enkel aan vergrijpen, als laster, valsche aantijging, beleediging en dergelijke meer, die, behalve voor God, ook strafbaar zijn voor het Nederlandsche strafrecht; maar bovendien aan een misdaad van *nationalen* aard, aangezien hij een goed, betrouwbaar staatsburger zóódanig kwelt en leed aandoet dat deze, die anders wellicht een waardevolle, een misschien onmisbare medewerker voor den herbouw van ons gemeenebest zou zijn geweest, thans voorgoed zal lam geslagen blijken. Door uw valsche aanklachten berooft gij ons land van krachten die het ten herstel broodnoodig behoeft.

Het aangebrachte is bij voorbaat zooveel geloof waard als de aanbrenger vertrouwen waard is. Maar...... dat men dan lette op de kwaliteit der aanbrengers!

Indirect is het hoonend voor den pijnlijk nauwgezetten aanklager, als het getuigenis van den lasterlijken pest-verbreider met het zijne op één lijn wordt gesteld. Een smaad, den man aangedaan die om een onbaatzuchtig en edel ideaal zijn goed en bloed, zijn vrijheid en leven in de waagschaal stelde, wanneer nu het woord van den eerstbesten, slechts door persoonlijke nijd, afgunst en wrok gedreven, farizeër evenveel waarde, evenveel vertrouwen erlangt als het zijne.

Dan, wat door en tengevolge van zulken laster gebeurt, hiervoor zijn aansprakelijk niet enkel degenen die rechtstreeks macht uitoefenen, geheel het Nederlandsche volk draagt daarvoor mede de verantwoordelijkheid. Zoodat we wel verplicht zijn, in de eerste persoon meervoud te spreken.

Wanneer dan wat *wij* aldus doen hetzelfde ware als wat de Duitschers deden, zou dat al afschuwelijk genoeg zijn. Wij waanden ons immers beter dan „die vuile, hondsche moffen".

Maar wat wij doen is *niet* hetzelfde, is in waarheid erger, oneindig véél erger. Want als de Duitschers den verkeerden man te pakken hadden en hem langen tijd vergeefs op verhoor en bevrijding lieten wachten, dat kwam, van hun standpunt beschouwd, zoo nauw niet. Omdat die verkeerde man, die ook naar hun bevinden onschuldige, tenslotte toch altijd een vreemde voor, een vijand van hen was, iemand van het hun vijandige volk. Maar de onschuldigen die *wij* van hun vrijheid berooven, die *wij* kwellen met gevangenschap, honger, dwangarbeid, onzekerheid omtrent hun lot, die *wij* folteren om het bittere leed hun vrouwen en kinderen aangedaan, deze onschuldigen zijn voor ons geen vreemden, zijn geen vijanden van ons volk, zijn onze eigen landgenooten, onze broeders en menschen wier hulp ons vaderland voor den wederopbouw behoeft. De Duitschers konden door hun optreden hoogstens versterken een haat tegen hen, die toch al bestond. Wij echter door ons onverantwoordelijk optreden verkeeren liefde in haat, maken vrienden tot vijanden van hun en ons vaderland.

Bovendien, wie door de Duitschers als onschuldig bevonden werd vrijgelaten, ervoer eer en vereering, huldiging en toejuiching. Wie echter door ons als onschuldig bevonden vrij gelaten wordt, hem blijven wij (of anderen dan wij) altijd nog ietwat met den nek aankijken, schuwen.

Aldus zijn wij niet enkel nog wreeder maar ook nog stommer dan de moffen. Dit kwade werk van ons leidt tot haat en tweedracht in den boezem van ons eigen volk, stuurt aan op broedertwist en burgeroorlog.

Hierboven schreef ik: Grijp die pestverbreiders in den kraag, als gij „oorlogsmisdadigers" zoekt.

Als de oorlog is wat hij is, te weten een gevolg van de zonden der menschen, dan moet een zonde van zulk een zwaarte en daarbij van zulk een omvang den oorlog rekken. Deze zonde tart Gods wraak. Trekt nieuwe, zwaardere straffen van God over ons aller hoofden af. Kwaad baart kwaad. De zonde van den valschen aanbreng is niet een onvermijdelijk gevolg van het verlangen om het gekwetste rechtsgevoel te bevredigen, het is een gevolg en een directe uiting van haat. Haat die niet anders dan vernieling en verwoesting sticht. Alleen liefde is vruchtbaar ten goede. Liefde, dat is, zelfs tegenover

schuldigen, vergevensgezindheid, dat is barmhartigheid, dat is mededoogen en mild begrip, zelfs tegenover vijanden. De laster evenwel maakt haar slachtoffers niet onder schuldigen en niet onder vijanden van ons volk, enkel en alleen onder voor den lasteraar *persoonlijke* vijanden.

De pest van den laster, in roddelen en klikken, voert ons dagelijks verder van den vrede af. Zoo komt er aan den oorlog en de ellenden van den oorlog nooit een einde. Zoolang de „oorlogsmisdadigers" enkel onder de „anderen" worden gezocht, zoolang niet elke mensch, zoolang niet tenminste elke christen de hand in eigen boezem steekt, zal er geen zegen van vrede over ons neerdalen. Deze laster is een zonde die ten hemel om wraak schreeuwt.

Daarom zal er voor het menschelijk gerecht slechts één afdoend middel zijn, om de pest van den valschen, van den lasterlijken aanbreng tegen te gaan. Dit: dezelfde straf voor den opzettelijk valschen en ook voor den opzettelijk lichtvaardigen aanbrenger, dezelfde straf voor hem als zijn slachtoffer zou oploopen ingeval de aanbreng gegrond en gerechtigd ware geschied. Dus voor lasterlijken aanbreng van een licht vergrijp een lichte, maar voor lasterlijken aanbreng van een halsmisdrijf de doodstraf.

Oss Februari 1945

* * *

Het bovenstaande werd geschreven toen het Zuiden ongeveer vijf maanden bevrijd was, toen wij nog konden veronderstellen, dat zulke excessen hier uit ontstentenis van voldoende Hollandsche nuchterheid en Hollandsche nauwgezetheid van geweten, uit onervarenheid en ook uit den voort durenden oorlogstoestand verklaarbaar waren. Maar thans, nu van geheel nuchter Nederland welhaast vijf maanden de boeien geslaakt zijn, lijkt het hierboven geschrevene nog even actueel. En in overeenstemming hiermee is wat zelfs op dit oogenblik nog te lezen staat in de niet fanatieke pers van het Noorden. Ziehier, wat het „democratisch socialistische" weekblad *Paraat* van 29 September schrijft:

TEGEN (= ONDANKS — W.L.) HET VOORSCHRIFT HEBBEN RAADSLIEDEN GEEN ENKEL RECHT MEER.

Precies als tijdens de bezetting

Ten aanzien van den raadsman van iemand, die wordt geïnterneerd op grond van de verdenking, dat hij tijdens de bezetting zich op enigerlei wijze heeft afgegeven met den vijand, heeft de Chef Staf Militair Gezag nadrukkelijk bepaald:

> De raadsman zal desgewenst *onverwijld* éénmaal tot den gedetineerde worden toegelaten. Aan den raadsman zal op zijn verzoek tevens ten spoedigste inzage worden gegeven van het dossier......
>
> Van de door mij gegeven richtlijnen mag noch door een Militair Commissaris noch door een kampcommandant eigenmachtig worden afgeweken.

Een regeling, die, zou men zo denken, niet kan worden misverstaan.

Maar hoe is de toepassing?

De gezamenlijke Politieke Opsporingsdiensten in de provincie Noord-Holland hebben op 14 September in een vergadering besloten, het bezoek aan gedetineerden en de inzage van het dossier door raadslieden voorlopig stop te zetten, wegens „geconstateerd misbruik."

Conclusie: De P.O.D. schuift den Chef Staf Militair Gezag, die voor zijn maatregelen verantwoordelijk is aan den minister van Oorlog, met een breed gebaar opzij en trekt, zonder tegenover iemand verantwoordelijk te zijn, de leiding aan zich. Zodoende verzekert de P.O.D. in Noord-Holland zich van een positie, volkomen gelijk aan die van de S.D., onzaliger nagedachtenis.

Wat zo iets betekent, beseffen het beste degenen, die tijdens de bezetting door de moffen werden gevangen gezet.

Een Nederlander, gearresteerd tengevolge van een valse beschuldiging — velen verkeren in deze situatie — moet dus maar afwachten, tot bij tijd en wijle zijn zaak volledig is nagegaan. Hij kan niet werken aan zijn verdediging, zijn advocaat kan het evenmin; hij wordt behandeld als een veroordeelde, met alle gevolgen daaraan verbonden. Hij weet alleen, dat het maanden zal duren, voor er in zijn zaak iets gebeurt.

En hoe is de behandeling?

Wij hebben enige weken geleden gesignaleerd, dat een illegaal werker, die in Mei werd aangehouden — hij zit nog steeds! — in het kamp hongeroedeem heeft gekregen en van zijn familie extra levensmiddelen moet ontvangen. De vraag is gerechtigd, of voor de gevangenen inderdaad zo weinig eten beschikbaar is......

Wij krijgen van de gang van zaken wel een zeer vreemde indruk.

Doch deze dingen staan niet alleen. Ons bereiken mededelingen, dat gevangenen — ook vrouwen — worden afgeranseld. „Vrij Nederland" spreekt van „mishandeling en sadistische pesterij, zo van de S.S. afgekeken." Wij denken aan den gevangene, die door een rechercheur voor de vrijlatingscommissie moest worden gehoord en rustig in Amsterdam zit, terwijl de P.O.D. den rechercheur, die als concurrent wordt beschouwd, een tocht laat maken van 450 kilometer, met een geleende auto.

Wij denken ook aan de gevangenen, in wier dossier alleen hun eigen naam staat, zonder verder iets. Deze mensen worden van niets beschuldigd, niemand weet meer, wie hen arresteerde en zij...... zitten maar.

Deze dingen, Nederland onwaardig, vinden plaats, omdat de P.O.D. ontaardt in een bureaucratie, die bestaat om der wille van zichzelf, terwijl het een dienst moest zijn van en voor het Nederlandsche volk. Een bureaucratie, die bovendien niet deskundig is en het niet kan zijn ook, omdat zij werd geïmproviseerd in een tijd van de hoogste nood en dus tal van elementen bevat, welke er, krachtens karakter en capaciteiten, niet in thuis horen.

Nederland is geen politiestaat en kan ook geen P.O.D.-staat zijn.

Men moet bedenken, dat S.D., Gestapo, G.POe, niet zozeer angstaanjagende namen zijn, maar veeleer een helse mentaliteit, waarvoor in dit tot vrijheid herboren land geen ruimte is. Ons volk heeft te veel geleden en moet nog te veel lijden in de komende jaren, ook omdat het uitsnijden van het verraad een operatie is die geschieden moet ten koste van veel zorgen en pijn, om een rechteloosheid te willen en te kunnen dulden, als thans aan vele kanten wordt ervaren.

Het onthouden van recht aan de geïnterneerden uit onwil of onmacht wekt in ons land spanningen, die het vertrouwen ondermijnen en herstel en vernieuwing stagneren.

Nederland heeft geen behoefte aan wraak op onschuldigen en schuldigen. Nederland vraagt recht.

RECHTSHERSTEL VOOR ONSCHULDIGEN.

De haat moest een uitweg zoeken en vond die. Met voorbijzien echter van het feit, dat Nederland een rechtsstaat is en *wil blijven*, zodat nazi-methoden hier niet gewenst worden.

En zo werden tienduizenden, zonder enig onderzoek, naar gevangenissen, kampen en huizen van bewaring gebracht om daar *als veroordeelden* behandeld te worden.

Wij zijn nu vier maanden verder. Nog steeds zijn deze mensen — waaronder vrouwen en kinderen — van elk vertier, comfort en beschaving verstoken, terwijl er, volgens verklaring van de Regering, zelfs *een aantal onschuldigen* bij zijn en personen, waarvan aangenomen kon worden, dat hun schuld met een kleine vrijheidsstraf uitgewist zou zijn.

Dit eenmaal erkennende, moet de volgende stap van de Regering ener rechtsstaat zijn de twee laatste categorieën onmiddellijk in vrijheid te stellen, doch groepjes ex-illegalen zijn dermate met wraakgevoelens besmet, dat zij pogen de Regering van dit rechtsherstel te weerhouden. Zij, die zoveel moed en zoveel schitterende staaltjes van zelfopoffering aan de dag hebben gelegd, toen de rechtsverkrachting van den bezetter bestreden moest worden, zij wensen nu zelfs geen rechtsherstel voor onschuldigen, noch ook maar enig erbarmen met vrouwen en kinderen.

Door de pers, door telegrammen aan de Regeering en zelfs door het plakken van hun leuzen op andermans eigendommen moet hier een probleem gesuggereerd

worden, waarvoor het volk totaal geen belangstelling heeft en dat er ook niet is. Ieder weldenkend, niet door haat of wraakgevoelens aangetast, Nederlander begrijpt, dat het ons onwaardig is om onschuldigen, vrouwen en kinderen nog langer aan het demoraliserende kampleven bloot te stellen. Mede omdat het vaststaat, dat ook vrijgelatenen nog voor een groot deel van hun leven geknakt zullen zijn.

Dat de werkelijk schuldigen hard en snel gestraft moeten worden, daarover lopen de meningen niet uiteen. Maar onze rechtspleging mag niet langer tot een aanfluiting gemaakt worden door het vasthouden van hen, die niet in de gevangenis thuishoren, onverschillig wat ex-illegalen daarvan zeggen. Een klein land behoeft toch niet per se in alles een benepen kijk te hebben en wij die, als Volk, zo graag prat gaan op onze christelijke levensbeschouwing, mogen ons wel eens bezinnen of hier het Goddelijk gebod „Mij is de wrake" niet helemaal vergeten wordt.

Rotterdam TH. VAN MAASAKKER
Paraat 29-9-45

Ik beperk mij tot weergave van slechts deze twee stemmen. Die met vele anderen een koor vormen. Nog worden zij overschreeuwd door, helaas bij terging en foltering verwekte, doldriftigheid. Die voor anderen geen mededoogen kent, maar voor zichzelf ook geen vrede.

In Ballingschap

Fragment

Oss W. 11 October 1944

Schreef ik niet op 1 September: Nog leven wij. Het onverklaarbare is werkelijkheid: wij beleven de dagen, maanden, seizoenen, de opeenvolging van al wat er in den tijd gebeurt, als van ouds, ongestoord of nagenoeg, temidden al het ons eigene. Ik constateerde dat in dankbare verwondering. De verwondering is thans verdwenen. Nog leven we, ja, maar onder geheel ander aspect. Wat, naar die verwondering allang had moeten zijn is nu werkelijkheid: de oorlog heeft onze levensomstandigheden radicaal gewijzigd. Verdreven uit huis en erf, al het voor dit leven dierbare en lieve achtergelaten à la merci van den eersten den besten die er invalt, zonder rechten, zonder aanspraken, overgeleverd aan de welwillendheid van vreemden. Wat oorlog is ervaren we nu. Kan het nog erger? Ja, het kan erger; ja, er is zelfs nu volop reden tot dankbaarheid en vreugde.

Ook tegen het vallen van den avond is er, ondanks nasporingen, geen ander onderkomen gevonden, zoodat we besluiten, ik zal bij den pastoor slapen, mijn huisgenooten in het weeshuis, in de „Aanmeldingspost". Reeds verzocht ik de Zusters de voor mij bestemde matras terug te brengen naar de pastorie.

Te schemeravond wachten wij het souper.

te veel eer

Daar komt een Zuster me waarschuwen. In de spreekkamer zijn twee politieagenten, die vragen mijnheer Lutkie te spreken. Aan bezoek van politie-mannen ben ik gewend, als aan het bezoek van anderen die hulp vragen, raad of daad, zoodat deze mededeeling geen zweem argwaan in me opwekt.

Binnenstappend, vraag ik:

— Wat is er aan de hand mannen.

— De burgemeester wil u even spreken.

Ik denk, dat is aardig van de Bourbon. Mij aldus de gelegenheid te geven hem te begroeten. Wellicht wil hij ook een en ander van me vernemen. Zelf kan hij uiteraard kwalijk bij me komen, 't is ver en hij heeft veel werk, daarom stuurt hij een auto, om 't zich zelf, maar ook mij gemakkelijk te maken. Weliswaar heb ik nooit gemerkt dat we zoo'n *dikke* vrienden waren, doch misschien brengen de nood en de moeilijkheden van dit oogenblik ons nader tot elkaar. Ook had hij reeds eer voor mijn activiteit geïnteresseerd. Tijdens de bezetting was hij eens, samen met zijn collega van Berghem, ten mijnent gekomen met een lijstje namen van zijn door Duitsche politie gevangen gezette gemeentenaren. Of ik bij den S.D. voor deze menschen een woord ten beste wilde spreken. Ik zei hem,

waarom ik aan zoodanig verzoek geen gevolg kon geven en hij billiijkte mijn beweegredenen, te weten dat ik mij, als priester, weliswaar verplicht acht om voor eenieder die hulp vraagt, te doen al hetgeen — d.i. geheel het weinige — wat mij mogelijk is, maar om geen andere reden dan dat zij zelf erom vragen. Hetgeen hier eerst dan het geval zou wezen, wanneer de menschen van uw lijstje — ik bedoel, hun naaste familie-leden — zich persoonlijk tot mij zouden wenden.

Onder het rijden verdoen wij den tijd in gemoedelijken kout.
Ik vraag:
— Heeft de burgemeester zijn ambtswoning weeral betrokken?
— Ja zeker, mijnheer.
Zij liegen het, de arglistige agentjes, maar op dat oogenblik wist ik niet dat zij logen. Ik vraag:
— Zeg, brengen jullie mij straks weer terug, want ik ben hier vreemd en vind in den donkere den weg niet.
— Zeker wel, mijnheer.
Zij spoeden zich voort. Vol gas. Het wagentje snort den weg over. Hun arglistigheid mocht onverhoeds mij ontdekt raken! Zij willen uit die pijnlijke situatie uit. Vol gas. De ambtswoning is aan den anderen buitenrand van het stadje. Maar als we nog ver daarvan af zijn, plots stop. In donkere straat, bij goor ijzeren poortje.
Als de sluwe agentjes mij verzoeken uit te stappen is mijn verwonderde opmerking:
— Maar hier woont de burgemeester toch niet!
En hun leep antwoord:
— Nee, maar hij komt aanstonds.
Dan word ik een binnenplaats opgeleid, temidden een verwarde drukte van pratende mannen, blikken vol nieuwsgierigheid. Een van hen spreek ik aan:
— Wat is dat hier?
En hij:
— Ja, hier zitten er al een heelen hoop.
Doch geen argwaan wordt in mij wakker. Dra komen mijn uitgeslapen agentjes terug, leiden me het gebouw binnen.
Een rommelige, vuile, roezemoezige zaal met mannelijk en vrouwelijk onbezig gezelschap. Een man achter een tafel, boterham-kauwend, vraagt mijn naam en ik vraag wat hij van me wil. Hij heeft last, me hier te houden en ik zal worden gehoord. Dit alles wordt me toegevoegd op een minder vriendelijken toon dan ik gewend ben en ik antwoord hem:
— Gij vergist u. De politie-mannen zeiden me dat de burgemeester mij wil spreken.
— De burgemeester is niet hier en die hoeft u ook niet te spreken.
Ik stel hem voor den burgemeester op te bellen om te zeggen, dat ik hier ben, maar de man slaat dat lomp af.
Stilaan dringt nu tot me door wat zoo zonder overgang, waarschuwing of vermoeden, mijn werkelijke positie is geworden, al vermag ik niet te gissen, om wat reden of aanleiding. Nu goed, 't is revolutie en om een ommelette te bakken moeten er eieren stuk. Ik krijg schik in het geval. Dat was net het eenige wat aan mijn geluk ontbrak. Nog nooit was ik gearresteerd, zelfs in Polen niet. En zoo iets paste toch bij de reeds verworven faam en legende. Het misverstand zal stellig kort duren. Als aanstonds de man komt die me moet „hooren" is het grapje uit.
De man, die ongetwijfeld voor commandant van de wacht speelt, beveelt me — zoowaar, hij beveelt! — te gaan zitten op een stoel, vlak bij de gloeiende kachel. Ik verzeker hem, geen last van kou te hebben, maar hij wil dat ik me daar, nergens anders, plaats. Als hij kort daarop het vertrek verlaat, sta ik op om wat rond te kijken naar wat er aan de wanden hangt. Duitsche platen van wapenen en onderdeelen, instructies voor de wacht. Verder kom ik niet. Nog ben ik bezig de interessante instructies te lezen, daar betreedt de boterham-kauwer opnieuw het vertrek en commandeert weeral me bij de kachel neer te zetten. Ik ga echter op een bank aan een tafel zitten, om onmiddellijk weer op te staan en den barschen commandeerenden commandant te vragen, of het nu onderhand kan gebeuren.
— Nog niet.
Of ik nog lang moet wachten.
— Dat weet ik niet. Dat kan een uur zijn, twee uren, drie uren, of langer.
Op zoo ruim toegemeten vrijen tijd had ik bij het van huis gaan niet gerekend.

Daar, in de periferie der gemeente, waren ook dezen nacht projectielen neergekomen.

Na de Mis ontbijt, waar Marijke aan deel neemt, waar zuster Mieke, als toeschouwend gast, mee aanzit.

Ik profiteer van de gelegenheid, om mijn sidimappen mee te nemen.

Vrijwel volledig had ik in een dossier verzameld de gevallen waarvoor ik mij tot den sicherheitsdienst had gewend. In alphabetisch geschikte mappen de notities der gesprekken, met familie-leden ter zake gevoerd, de ontvangen brieven en de doorslagen van mijn antwoorden op die brieven. Dat dossier had ik gisteren mee hierheen gesleept. Niet, als meende ik dat het mij zoo onmiddellijk ten nutte kon zijn; wel echter denkende dat het mij ooit eens te pas zou komen. Immers, spreekt vanzelf, dat ik gedurende deze vier jaren af en toe gemurmel achter mijn rug had opgevangen van sommige menschen, argwaan om mijn bezoeken en „succes" bij den S.D. Zoodat ik rekening hield met de mogelijkheid deswege eens ter verantwoording te worden geroepen, bij welke gelegenheid dat dossier goede diensten zou kunnen bewijzen. Evenwel, geen haar op mijn hoofd dacht eraan; (jawel, ondanks alles, ik heb er nog), dat zulk geval zich reeds zou voordoen op den dag zelf van mijn „bevrijding" en op het oogenblik van het betreden der Vrije Stad Oss. Ik had dan ook geaarzeld die omvangrijke en zware tasch papier mee te sjouwen van het Nulandsche klooster uit naar hier, nadat ik ze enkele dagen eer van Solideo naar het klooster had gesleept. Zoo vele dingen moesten we ook weer in dat klooster achterlaten, ze toevertrouwende aan de hoede van God en goede geesten. Terwijl er andere dingen waren die ik veel meer noode daar achterliet dan zoo'n tasch papieren. Niettemin schijnt een dringende stem me genoopt te hebben juist die tasch mede op de kar te leggen die onze schamele spullekes vervoerde.

het verhoor

Ik profiteer dan van de gelegenheid, mij door Mis en ontbijt geboden, om mijn sidimap mee te nemen naar het kwartier van de K.P., waar ik te gast ben. Als we er aankomen, mijn bewaakster en ik, zit daar de man te wachten die mij het eerste verhoor moet afnemen, J. C. de Winter, de plaatselijke vertegenwoordiger van de Intelligence Service; tevens van de, in statu nascendi verkeerende, Nederlandsche Binnenlandsche Strijdkrachten. In de gelagkamer, ten aanhoore van steelsgewijs luisterende toeschouwers. Hij stelt zich in, mij te ondervragen. Ik ben hem voor.

— Mijnheer de Winter, u kunt weliswaar meteen beginnen mij uw systematische vragen te stellen, maar daar hebt u niet veel aan, zoolang u niet weet wat de antwoorden kunnen waard zijn die ik u erop geef. Laat mij liever met een kleine inleiding beginnen, opdat u wete met wien u te doen hebt, welke mijn opvatting is omtrent mijn positie en taak. Deze beschouw ik als een tweeledige, omdat ik priester ben en schrijver.

der priesteren vrijheid

Als ambteloos priester ben ik sedert 22 jaren te Nuland gevestigd. Ambteloos, niet beroeploos noch werkeloos. Een vrij werkend priester. Bekleed geen kerkelijk ambt. Vroeg en verkreeg in 1923 van mijn bisschop ontslag uit de bediening — waardoor ik dus geen kapelaan, pastoor, rector, professor, aalmoezenier, assistent, of wat ook, door de Kerk aangesteld ben —, om mij aan studie, publicistisch en ander werk te wijden. Een franc tireur, als ge wilt, maar binnen het kader der wijde discipline van de aloude Moederkerk. Deze taak was nimmer een politieke, noch militaire. Mijn taak was en is enkel een priesterlijke, verbonden met een wetenschappelijke, cultureele, litteraire. Want van beroep ben ik schrijver.

Niet anders dan als priester heb ik willen werken. Dus gedreven door andere motieven dan de politicus of de soldaat. Het was niet mijn taak diensten van spionnage, sabotage of politieken aard te bewijzen, t.a.v. een der partijen. Ik wilde enkel *menschen* helpen in hun nood. Alleen heb ik geweigerd mee te werken aan immoreele middelen. En als zoodanig beschouwde ik zeker ook dezulke welke een strekking hadden ten nadeele van het vaderland, om van direct verraad niet te spreken. Omdat ik mij geen andere dan een priesterlijke taak toeken in oorlogstijd deze taak onder het bereik van *beide* partijen moet vervullen, daarom behoef ik het vertrouwen van allebei. Ik *kan* dus niet — op straffe van verijdeling van mijn eigen taak — spionnagediensten ten behoeve van wien ook leveren. Ik *moet* „neutraal" blijven. Evenals het Roode Kruis. Hetwelk physiek gewonden moet bijstaan. Zoo ik geestelijk gewonden.

priester en schrijver

Priester nu ben ik krachtens roeping, publicist van beroep. Want het priester-

schap is wijding, een sacrament der Kerk; het schrijverschap is een vak. Als priester eisch ik vrijheid van bewegen op, vrijheid mij gelaten uit vertrouwen, want als priester heb ik een taak boven menschelijke partijdigheid verheven, enkel bepaald door de partijdigheid die God opeischt en oplegt. Een taak waarbij ik slechts de ziel mag kennen, de ziel van elken mensch dien God mij op mijn weg plaatst. Als priester ken ik geen aanhangers van politieke partijen, geen democraten, geen fascisten, geen communisten, als priester stel ik mij geen partij tusschen een van dezen, eisch ik het recht op om met hen allen te verkeeren, het recht ook om desniettemin vertrouwd te worden en als vertrouwbaar erkend. — Mijn taak als schrijver tracht ik zooveel mogelijk met die van den priester te verbinden en in overeenstemming te houden. De onderwerpen waarover ik schrijf ontleen ik veelal aan ontmoetingen en ervaringen die ik als priester opdoe. Als schrijver zet ik ook mijn priesterlijk werk voort, door mijn woord, in den directen omgang slechts tot enkelen gesproken, voor wijderen kring toegankelijk te maken.

Als priester publicist, als publicist priester. De wijze van schrijven getoetst, niet aan de opvattingen van burgerlijk fatsoen, maar van priesterlijke verantwoordelijkheid. In ernst betracht, hoe gebrekkig ook volbracht. De priesterlijke verantwoordelijkheid noopte mij, steeds met eigen naam te signeeren — behoudens een enkelen keer, bijna nooit, waar de verantwoordelijkheid het gedoogde of voorzichtigheid het gebood — nooit naamloos of onder schuilnaam te schrijven. Passend voor de priesterlijke verantwoordelijkheid is ook de *zelfstandigheid* van den publicist. Vrij van politieke partij-invloeden, van belangen of strevingen. „Je n'ai jamais prostitué ma plume," zei Léon Bloy.

Als schrijver geef ik bovendien de resultaten van mijn wetenschappelijke studies en, soms in litterairen vorm gekleede, indrukken van belevenissen; ook dit echter op de wijze die een priester past, die althans voor een priester niet onpassend is, al mag ik dit laatste niet al te eng opvatten. — Als priester heb ik mij steeds toegankelijk gesteld voor een ieder, onverschillig uit welk milieu, van welke politieke of religieuze gezindte, die mijn hulp, onverschillig waarvoor, mits niet voor boevestreken, kwam inroepen. Tot de boevestreken reken ik verraad aan het vaderland, schade, nadeel aan het vaderland berokkenen ten bate van een macht die zich ten vijand aan dat vaderland stelt; of ook ten eigen bate. Niet slechts van nationaal standpunt gezien is dit veroordeelenswaard, doch evenzeer van algemeen moreel standpunt uit gezien. Ook al zou ik, als priester, mij boven het eigen nationaal standpunt hebben geplaatst, voor het oordeel over „verraad" maakte dit geen onderscheid. Dat behoorde tot de schelmestreken, waarvoor ik, ook als priester, elke medewerking, hulp, raadgeving weigerde. Doch voor het overige waren de menschen uit de streek sedert ruim twintig jaren gewoon, mij in hun noodwendigheden te raadplegen en deswege behoefde ik voor hen advies, inlichting, hulp, wenk, aanwijzing, suggestie van deskundigen, als advocaat, notaris, dokter, priester, fiscusambtenaar, burgemeester, politie- of justitie-autoriteiten en nog vele andere (Godshuizen, Prov. Griffie, Reclasseering, Voogdijraad). Soms moest ik hen ten voorspraak zijn, een aanbeveling verstrekken, een introductie. Een taak van eindelooze variatie en variëteit.

Spreekt vanzelf dat ik die taak voortzette toen ons land met bezetting werd gekweld. En toen die taak mij noopte, niet enkel tot Nederlandsche gezagsdragers, ook tot Duitsche machtsdragers me te wenden. Weshalve het gansch natuurlijk was, dat ik bij den Duitschen Sicherheits Dienst kwam aankloppen. Hetwelk zich niet beperkte tot pogingen ten behoeve van menschen uit de streek rondom Nuland, zooals ook overigens mijn relaties — als schrijver en als priester — zich niet tot die streek beperken.

Ik ging daar echter nooit heen, tenzij gezonden door naaste betrekkingen van slachtoffers; terwijl ik er om geen andere reden kwam dan om gunsten (te weten, wat *in hun oog* gunsten waren) te vragen, zonder ooit eenige tegenprestatie te verleenen of aan te bieden, in daden niet, zelfs niet in woorden.

Openlijk schreef ik hierover in het laatste nummer van mijn maandblad *Aristo-*, waarvan ik een exemplaar voor u, mijnheer de Winter, heb meegebracht. U moet daar met name het artikel „Bezinning" en van dat art. p. 187 lezen.

Bovendien bracht ik voor u mee de helft van mijn dossier hetwelk al de bescheiden van mijn bemoeiingen bij den S.D. bevat, alphabetisch gerangschikt de notities mijner gesprekken, de ter zake ontvangen brieven en de doorslagen van mijn antwoorden op die brieven.

De man leek alreeds overtuigd van zijn vergissing. Hij was degene die hier aan de post controle oefende, die zelf de bewuste brieven van mij had onderschept en het de moeite waard had geacht mij deswege van spionnage te ver-

denken. Van mijn sididossier nam hij de helft mee, de letters I tot Z. Hij zou die stukken bestudeeren en mij teruggeven. Omstreeks vier uur zou ik door zijn chef, luitenant de Gier in verhoor worden genomen

Zittende aan een straatvenster in de gelagkamer lees ik Balmès. Tot Arnold aan mijn verzoek had voldaan en een rustig kamertje voor me ingeruimd, boven. Het was Hans zijn kamertje dat mij ter beschikking werd gesteld.

tweede verhoor

Tegen vier uur zal ik op het Waterschap den lt. de Gier ontmoeten Men wil mij op eigen beenen laten gaan, wijst mij den weg erheen, gemakkelijk te vinden, rechtuit. Maar zóó gauw geef ik het spel niet op. Geen denken aan. Ik ben arrestant, heb recht op veilig en beveiligend geleide. Een van de K.P. zal mij erheen voeren. Frans van Rosmalen.

Waar ik binnentreed, ontvangt mij Lt. de Gier, glimlachend als een man die wat verlegen zit met de situatie.

— Mijnheer Lutkie, ik kom niet meer om u een verhoor af te nemen enkel nog om nader met u kennis te maken. Want inmiddels hebben mijn medewerkers reeds geconstateerd, dat u niet enkel geen verdenking op u hebt geladen, maar uitstekend werk verricht. Zoodat u van nu af u kunt beroepen op mij en op mijn medewerkers en ook op den Engelschen generaal, wien ik omtrent dit geval onmiddellijk rapport uitbreng. Doch u was aangebracht door een der notabelen van Oss. En ware dit slechts een gewone aanbreng geweest, wij zouden er geen rekening mee hebben gehouden, het was echter van zoodanigen aard, dat wij genoodzaakt waren een onderzoek in te stellen.

Ik antwoord:

— Goed. Maar dunkt u zelf niet dat hier een merkwaardige wisseling van rollen plaats vindt?

Hij geeft teeken mij niet te begrijpen en ik vervolg:

— Ja, men poogt de rollen om te keeren. Ik wil veronderstellen dat wat ik ga zeggen niet van toepassing is op u persoonlijk. Maar het is van toepassing op de aanhangers der vele politieke partijen waarvan gij allicht een der exponenten zijt. Sinds jaar en dag — en dit niet eng genomen, reken met 20, 25 jaren — hebben mijn medewerkers en ik jullie verweten dat gij de nationale belangen verwaarloosdet, jullie ervan beschuldigd dat gij de sterkte van leger en vloot liet ondermijnen, dat gij den eerbied en de volgzaamheid voor het gezag, de mystiek van Oranje bij het volk deedt teloor gaan. Dat gij u niets liet gelegen liggen aan nationale opvoeding; dat uw geest en houding en handelingen voor zoover niet vlakaf anti-nationaal, tenminste on-nationaal waren. En nu vermeet gij u den rechterstoel te beklimmen, gij, consequente democraten, vrijzinnig democraten en liberalen, inconsequente anti-revolutionnairen, rasechte communisten en marxisten, verbasterde christelijk-historischen, verwaterde erka staatspartijers, gij, voortdurend en terecht van hunnentwege beschuldigd, onderstaat het thans de vierschaar te spannen over hen, om hen aan den tand te voelen ten aanzien van juist en precies hunne *nationale* gevoelens en handelingen. Gij zult moeten toegeven, dat dit al te paradoxaal klinkt, dat het verregaand absurd is. En indien dit reeds in het algemeen waar is, heel bizonder geldt het ten aanzien van de NSB. Want niet gij, maar wij zijn het geweest die van het eerste ontstaan der NSB gewezen hebben op het anti-nationale, dus verraderlijke karakter dezer organisatie. Wij hebben van meet af verschillende aanwijzingen gevonden, die stuk voor stuk weliswaar geen afdoende overtuiging bijbrachten, maar waarvan de opeenhooping ons een, hoezeer indirecte en slechts moreele, niettemin volstrekte zekerheid verschafte dat de NSB een stichting was van de propaganda der Duitsche NSDAP. Die aanwijzingen hebben wij mondeling en schriftelijk gepubliceerd. Gij echter hebt het niet de moeite waard gevonden van die publicaties kennis te nemen. En voor zoover ze, uws ondanks, tot u doordrongen, hebt ge ze niet au sérieux willen nemen, gij hebt ze doodgezwegen of in het belachelijke getrokken. Gij hebt het gevaar laten aangroeien, tot het groot en dreigend werd en dan hebt gij een tweetal maatregelen genomen, beide dom en onverantwoordelijk. De eerste die van Colijn, waarbij hij aan ambtenaren en officieren het lidmaatschap der NSB verbood. Uiteraard had dit geen ander effect, dan dat de vijand in een schuilhoek werd gedreven en onherkenbaar gemaakt. De tweede maatregel was die van de laatste dagen voor onze capitulatie, toen gij die menschen, met hun vrouwen en kinderen, uit hun huizen liet sleepen en mishandelen op een wijze welke spotte met elk zuiver rechtsgevoel. Hetgeen ten effect had dat zij, door de invallende Duitschers uit hun gevangenschap verlost, vervuld van rancuneuze

gevoelens, zich tegen het eigen vaderland keerden en des te grager zich aansloten bij den vijand.

— Maar op welke wijze was u eracher gekomen dat de NSB door de Duitsche propaganda werd gesticht?

— Zooals ik zei, een reeks aanwijzingen bracht ons op dat spoor. Reeds in Februari 1933, toen derhalve de NSB nog slechts een blauwen Maandag bestond, publiceerde Prof. Gerretson in *Aristo-* een artikel, getiteld: „Anti-nationaal Nationalisme". Dat was gericht tegen de NSB en beschuldigde haar van dat wat de titel reeds uitdrukt. Kort na publicatie hiervan kwam Ir Mussert op hooge pooten naar mij te Nuland, om tegen dat artikel te protesteeren. Beweerde dat de aantijgingen lasterlijk waren, dat de in het artikel verwerkte gegevens niet sloegen op zijn NSB doch op de NSNAP. En zoo al meer. De Heer Mussert vermoedde dat ik, ofschoon toenmaals geen redacteur van *Aristo-* zijnde, als stichter van het blad invloed had op den inhoud ervan, terwijl hij bovendien op de hoogte was van mijn vriendschappelijke relaties met prof. Gerretson. Daarom wendde hij zich tot mij. Ik wees hem er op, dat *Aristo-* een vrije tribune was en garandeerde hem dat, indien hij, mits goed gedocumenteerd, een artikel in tegengestelden zin zou leveren, zulks evengoed als dat van prof. Gerretson zou worden geplaatst. Met een artikel is de Heer Mussert echter nooit komen aandragen, naar onze overtuiging enkel om reden, dat zijn broodheeren het niet gedoogden. Blijkbaar *mocht* hij niet zwart op wit ontkennen wat hem door prof. Gerretson werd in de schoenen geschoven. Voorts wijs ik Lt. de Gier op publicaties in bladen van de contra-revolutionnaire herstelbeweging, op een brochure van eind 1933, geschreven door Jan Baars, eveneens gericht tegen de NSB en getiteld: „Holland annexeert zichzelf. Woorden van Bismarck Muziek voor Mussert." Ik doe hem het verhaal van de ontmoeting die een zekere Heer Baars uit Utrecht kort voor de oprichting der NSB te Rotterdam had met een groot zakenman, wiens interessen in Duitsche handels- en industrieëele ondernemingen algemeen bekend waren. Ik vertelde hem van het tweede bezoek dat Mussert mij bracht, waar de overeenkomst tusschen zijn program en dat van de Duitsche NSDAP ter sprake kwam. (Dit alles kan beter bij een volgende gelegenheid uitvoeriger hier worden herhaald. Ik ga er nu niet verder op in.)

De reactie bij Lt. de Gier verraste mij echter. Hij concludeerde:

— Mijnheer Lutkie, dan moet u er rekening mee houden dat wij u straks zullen oproepen als kroongetuige in ons proces tegen Mussert.

Ik schrok. Dat was niet mijn bedoeling. Ik acht het niet de taak eens priesters op te treden als beschuldiger. Priester zijn wij gewijd, niet om haat en tweedracht aan te wakkeren, maar om verzoening te bewerken en liefde te bevorderen; niet om te beschuldigen en aan te klagen, maar om zooveel mogelijk te verontschuldigen en te vergoelijken. Optreden als kroongetuige in een dergelijk proces past mij dus kwalijk. Maar ik zat er aan vast. Ik had mijn mond voorbij gepraat, althans wat dit betreft. Wellicht zei Lt. de Gier het meer in scherts, misschien bedoelde hij het niet zoo letterlijk, mogelijk ook meende hij, nimmer iets dergelijks op de viool hebbende hooren spelen, hier zoowat den eenigen man in Nederland voor zich te zien, die dermate van deze zaken op de hoogte was. Hoe ook, mocht het ernst wezen, zoodat ik er mij niet aan kan onttrekken, dan zou ik ervan maken wat ik als priester ervan maken kan. Wellicht blijkt het tenslotte toch beter zoo, dan wanneer een ander als kroongetuige werd opgeroepen die misschien, van haat vervuld, of door andere beweegredenen tot objectiviteit kwalijk in staat, een verkeerde voorstelling van zaken zou geven. Ik zou het dan trachten te volbrengen, lijk een priester past, in een geest van zooveel mogelijk irenische sereniteit.

VRIJDAG 13 OCTOBER 1944

de burgemeester

Stadhuis Oss. — In afwachting van ontvangst door den burgemeester. De tijd valt niet lang hier. Belevenis en sensatie te over. Nood en ellende. Sjofelen, verbleekten, ontdanen. Den doorgestanen angst nog in de oogen en den onrust, de verwarring, de haast van den vlucht, neerslachtige onzekerheid, berustende maar zoo droeve gelatenheid. Komen en gaan, wachten en dralen, zoeken en aarzelen, her en der drentelen, deuren open deuren toe. Zoeken onderdak, kleeren, toevlucht, uitkomst. Waar moeten wij heen? Waar zijn mijn ouders? Mijn kinderen? Mijn huisgenooten?

Leed en nood omzwermen mij.

Meer dan genoeg om je eigen ellende te vergeten. De ellende om het reeds verwoest geachte levenswerk.

Gisteren gesprek met de Winter.

— De man die mij heeft aangebracht zal nu wellicht spijt hebben?

— Nou, dat betwijfel ik, het is nogal een eigenwijze.

— Ja, maar er zijn twee redenen waarom hij spijt kan hebben: óf omdat hij zich vergiste, óf omdat hij zijn doel niet bereikte.

— O, als u het zóó bedoelt, ja, dan hebt u gelijk.

— Goed, maar als u hem spreekt, zeg hem dan, dat hij geen spijt hoeft te hebben om mijnentwil, want hij heeft mij een buitengewonen dienst bewezen. Het kon mijn allerbeste vriend zijn, die me deze poets bakte. Gedurende den tijd der bezetting ben ik nogal vereerd met geroddel achter mijn rug, zonder ooit gelegenheid te krijgen mij te verantwoorden. Door deze rechtstreeksche aanklacht echter kreeg ik die gelegenheid. En nu het op die aanklacht gevolgde onderzoek een zoo bevredigend resultaat heeft opgeleverd, kan ik den aanbrenger niet anders dan dankbaar zijn. Immers, tegenover u en al degenen die hiervan kennis krijgen, kom ik nu in heel ander daglicht.

De Winter deelde mij ook mee, hoe hij met zijn chef de Gier had gesproken. Deze vroeg:

— Wat is uw oordeel inzake de arrestatie van den priester Lutkie?

Waarop ik hem ter bescheid gaf:

— Heelemaal ernaast gegrepen, luitenant.

Hij nog eens:

— En uw conclusie?

— Onmiddellijke en onvoorwaardelijke in-vrijheid-stelling.

Ik vroeg:

— Moest hij dan eerst niet inzage nemen van uw rapport?

— Spreekt vanzelf dat hij een gedétailleerd rapport krijgt, maar voorloopig was mijn mondeling advies hem voldoende.

— Dan hebt u met uw chef een ideale samenwerking.

— Ja, maar wij kennen elkaar ook al lang. En tijdens de Duitsche bezetting heeft hij ondervonden wat hij aan mij had.

— Maar nog begrijp ik niet, hoe dat zoo snel in zijn werk ging. Om elf uur gaat u van mij weg, mijn sidi-dossier onder den arm en reeds vóór vier uur is de zaak beklonken.

— Met een viertal medewerkers oefende ik hier aan de post censuur uit. Onder hen heb ik onmiddellijk uw dossier verdeeld, hun opleggende over het middaguur eraan door te werken en mij een excerpt te geven, elk van zijn gedeelte. Om drie uur was het gebeurd. Met die excerpten wordt het rapport samengesteld.

— U begrijpt dat ik heel den inhoud van dat dossier als ambtsgeheim beschouw Ik vertrouw, u staat er voor in, dat uw medewerkers geen indiscreet gebruik van hun kennisname zullen maken.

— Daar kunt u gerust op zijn. Ik heb hun gezegd, dat zij de eventueel gevonden gegevens op geen enkele andere wijze mogen gebruiken.

Ik word bij den burgemeester binnen geleid, Louis de Bourbon.

Arme kerel. Wat is hij onrustig, verstrooid, nerveus. Ik vertel hem mijn wedervaren.

— Dank voor de vriendelijke uitnoodiging, maar ik werd jammer genoeg verhinderd eraan gevolg te geven.

— Wat bedoelt u?

— Wel, nauwelijks te Oss, kreeg ik bezoek van 2 politie-agenten, die zeiden dat ge mij even wilde spreken.

Hij vraagt of ik weet wie die politie-agenten zijn geweest.

Ik weet het niet Geef hem dan relaas van heel het verloop. Ook, hoe ik eerst werd gehoord door de Winter, die de helft van mijn Sidi-dossier ten onderzoek meenam, plus het laatste nummer van *Aristo-*. Hoe ik daarna bij luitenant de Gier moest komen op het Waterschap. Hoe ik was ontslagen, niet uit gebrek aan bewijs, maar omdat mijn rechters overtuigd werden van het averechtsche der beschuldiging. Hoe het onderzoek mij bovendien nog een pluim op den hoed had bezorgd. Zóó afdoend overtuigend was het uitgevallen, dat zelfs de eerst-van-al geopperde verdenking, spionnage, niet eens meer ter sprake kwam

Voor de Bourbon is het leven thans uitermate zwaar. Hij verkeert in angst omtrent het lot van zijn vrouw en kinderen, die te Oisterwijk waren. Vorige week heeft hij getracht een koerier erheen te zenden, deze is niet teruggekomen.

Onmiddellijk zijn ambtstaak hervattend, was hij zoo triomfantelijk de Engelschen tegemoet gereden, toen dezen Oss introkken. Thans lijkt hij een gebroken man.

Penicilien en Atoombom

„Niets nieuws onder de zon — Nil sub sole novum. (Eccl. 1/10.)

Werd het woord der Wijsheid verijdeld? Is er nu toch iets geheel nieuws te voorschijn gekomen? Penicilien en atoombom, heeft de wereld voorheen ook deze gekend?

De mensch tracht naar genezing van alle kwalen, van alle verminking. Maar dat streven is stellig niet nieuw. Een panacee kent de wereld al lang, het begrip is oud, evenals de naam, evenals het zoeken naar dat waar de naam op duidt.

Ook deze nieuwste vorm van de panacee bewerkt nog geen genezing van alle ziekten en kwetsuren. Zoodat dit nieuwe, gesteld naast wat alreeds was, slechts een *gradueel* verschil beteekent. Wil het principëel of *essentiëel* verscheiden zijn van al wat de wereld dergelijks tot nu toe kende? Dan moet het de uiteindelijk éene oorzaak van alle physiek kwaad hebben opgespoord en de gevolgen daarvan niet enkel bestrijden, doch deze verijdelen, voorkomen.

Die eene oorzaak of die eenheid van oorzaak bestaat ongetwijfeld Maar deze is van geestelijk moreelen aard, niet stoffelijk. Dan ook met geen stoffelijk medicament te verijdelen of weg te nemen.

— Hoe kunt ge weten dat die oorzaak van moreel geestelijken of geestelijk moreelen aard is? Dit is toch maar een speculatie, een bloote hypothese?

Weliswaar kan men het niet van elke ziekte afzonderlijk vaststellen, maar ab uno disce omnes (uit de kennis omtrent één put ge de kennis omtrent alle soortgelijke) en bij de venerische ziekten ligt immers de moreele oorzaak duidelijk voor de hand.

Zoolang de zonde in de wereld blijft, blijft alle zoeken naar een panacee ijdel.

En nu, op dit merkwaardig oogenblik verschijnt de atoombom ten tooneele. Een nog meer klaarblijkelijk afdoende verijdeling van alle panacee en penicilien.

Meer afdoend dan de voortwoekerende zonde, dat kan niet.

Maar meer klaarblijkelijk en daarom meer overtuigend afdoende.

Een verijdeling langs den anderen kant. De zonde verijdelt het pogen in zijn oorzaak, de atoombom in zijn gevolgen.

Zou dan al het zoeken met succes worden bekroond, zou dus werkelijk het gansche menschdom van ziekte en verminking genezing kunnen vinden, dan grijnst de atoombom: „Wat baat het? Uw panacee behoedt u *niet tegen mij.*"

Onder den al te nuchter afgrijselijken titel „Kan het Menschdom zelfmoord plegen?" schrijft Mr. E. Sassen in *Christofoor* van 23 September 1945:

> „Op 12 Augustus 1945 publiceerde het Amerikaansche Departement van Oorlog een officieel, door „atoomdeskundigen" opgesteld rapport. Daarin leest men, dat het reeds thans technisch mogelijk zou zijn, atoombommen te vervaardigen, die *1000* maal krachtiger zijn dan die, welke in Hiroshima 6½ vierkante kilometer zóó totaal wegvaagde, dat ná het bombardement gemaakte luchtfoto's van die plaats, niet één enkele schaduw meer vertoonen van iets, dat overeind bleef staan.

Daarmede is in overeenstemming een „onthulling", die Lord Balfour onlangs deed in het Engelsche Hoogerhuis. Hij had zijn gegevens, zeide hij, van één der geleerden, die aan de atoomontdekking had medegewerkt. Nu splitst men uranium-atomen, maar deze deskundige rekende met de mogelijkheid, dit proces ook op andere stoffen toe te passen, met name op silicium. De ontploffing van zóó'n soort atoombom op Piccadilly, in het hartje van Londen, zou niet alleen die metropool wegvagen, maar de verdelgingsketen zou zich over de aarde voortplanten met een snelheid van 300.000 km per seconde, zoodat 1/10 seconde na de verwoesting der Engelsche hoofdstad Australië zou zijn prijsgegeven aan „verdamping".

„Fantastisch vindt u dat? Ik ook, maar tot heden heeft bij mijn weten nog *niemand* — staatsman, militair of natuurkundige — den Lord, die een ernstig man is, tegengesproken."

Iets nieuws onder de zon. De verwoesting van gansch het menschelijk geslacht in menschenhand. Eén man, in één oogenblik van zwakzinnigheid, die het eens probeeren wil, hij verdelgt in ictu oculi gansch den aardkloot. Erger. Het hoeft zelfs niet één man te wezen. Een ongelukje, een heel klein ongelukje, een tikje onachtzaamheid, verstrooidheid. De gedachteloos weggeworpen brandende lucifer. Heel eventjes, een heel klein ongelukje verweg in een Amerikaansche fabriek......

Dit is niet ten eersten male dat de ondergang der wereld nakend lijkt. De geschiedenis meldt vele episodes van zoodanige verwachting.

Om een losse greep te doen: Reeds in Sint Paulus zijn brieven treft ge uitingen aan die op zulke verwachting wijzen. Evenzoo blijkt uit de geschriften van Sint Augustinus, hoe toenmaals soortgelijke angst kwelde. In Mainz werd de geboorte van den antichrist tegen het jaar 847 aangekondigd. Sint Maarten geloofde dat hij te zijnen tijde geboren was. In 1210 werd door „zieners" verzekerd, dat de antichrist al volwassen was. Het laatste jaar zou zijn aangebroken wanneer Maria Boodschap op Witten Donderdag valt, hetgeen elke eeuw 'n paar keer voorkomt. Speciaal tegen het einde der tiende eeuw beefde in velen een bange verwachting. Het jaar 1000 na de geboorte van Christus zou het noodlot brengen. Voor anderer geloof moest dit het jaar 1033 zijn, te weten duizend jaren na de Hemelvaart van Christus.

— (Belagers van het christendom poogden, de eeuwen door, om deze verijdelde verwachtingen de geloovigen twijfelzuchtig en afvallig te maken. Nooit heb ik wel begrepen, hoe daarmee het geloof in Openbaring en Christendom aan het wankelen kon gebracht. Mijnentwege hebben alle generaties, stuk voor stuk, geducht dat te hunnen tijde de wereld zou vergaan, welke waarheid, wat dogma of mysterie zou daarmee worden belaagd? Doch dit is hier nevenzaak.) —

Betoogen wil ik slechts dit: Ook voorheen, en wel min of meer ten allen tijde, hebben menschen aan het nabij wereld-einde geloofd. *Zij* slechts op losse gronden, vermeende voorzieningen, fantastische voorspellingen, willekeurige interpretaties van voorteekenen. Wat zij als toenmalige voorteekenen aanzagen bestaat ook ten onzen dage. In verhevigde mate. Maar *wij* kregen iets erbij. Iets wat waarlijk nog nimmer was vertoond. De macht om de aarde te verdelgen werd thans in menschenhand gelegd. En de mensch is een gevaarlijk wezen. Hij houdt van spelen met vuur. Op den duur kan hij die verleiding niet weerstaan.

Wat zal de reactie der menigte zijn, zoodra de suggestie van dit voortdurend dreigend, meer en meer nakend, tenleste onontkoombaar gevaar over haar vaardig wordt? Collectieve waanzin, teugellooze losbandigheid, onweerhoudbare uitspattingen, terugval tot barbarisme en grenzenlooze verwildering? — Maar de reactie der christenen? Scherper dan ooit wordt thans den christen bewust hoe er slechts één heil is. God alleen blijft. Thans meer klaarblijkelijk dan ooit: Tout casse, tout passe, tout lasse...... Dieu seul reste.

Menschelijk of Politiek

Twee der hoogste ambtenaren van den Nederlandschen staat die tijdens de Duitsche bezetting op hun post bleven en deswege thans door de regeering „gestaakt" werden, publiceerden een verweerschrift ter verdediging van hun houding. Mr. Dr. K. J. Frederiks, secretaris-generaal van het departement Binnenlandsche Zaken schreef onder den titel: *Op de Bres 1940—1944.* Mr. N. C. M. A. van den Dries, raadsheer en waarnemend president van den Hoogen Raad der Nederlanden, betitelde zijn geschrift: *De Hooge Raad der Nederlanden tijdens de bezetting.*

Geen van beiden lijken mij goede pleitbezorgers van hun eigen zaak en daar steekt iets sympathieks in. Zij versmaden of verzuimen, ermee rekening te houden dat voor een bepaalde categorie lezers hun betoog niet als een vrijpleitende oratio pro domo klinkt doch als een doorloopende zelfbeschuldiging. Terwijl een andere categorie — immers ook de voorzichtige lezer past het audiatur et altera pars toe! — niet verder gebracht wordt dan tot de conclusie: „daar moet ik eerst naders over vernemen".

Ongetwijfeld zouden beide pleitbezorgers meer welwillend oor hebben gevonden, indien zij niet hadden nagelaten hun eigenlijke uitgangspunt duidelijker te omschrijven, en als zij erin geslaagd waren datzelve tegenover het andere punt van uitgang te verdedigen. Want er is verschil in punt van uitgang tusschen hen en een zekere categorie hunner lezers.

Zooals het nu daar ligt, ontbreekt tusschen beschuldigers en beschuldigden in dit geschil de eerste, de fundamenteele voorwaarde om elkander te verstaan, te weten een gemeenschappelijk punt van uitgang, eenige overeenkomst van grondgedachte. Met als gevolg, zij praten langs elkaar heen. Zoodat waar de een meent een argument te zijner verdediging aan te voeren, de ander daarin slechts een bewijs te meer ziet ter staving van zijn beschuldiging. In plaats van elkander te naderen, raken zij — de een al betoogende, de ander critisch lezende — steeds verder van elkaar verwijderd.

Als gedurende de jaren der Duitsche bezetting menschen — ambtenaren of andere — in moeilijkheden raad kwamen vragen, heb ik hun telkens gezegd: Er zijn slechts twee houdingen die ik kan billijken, waarvoor ik eerbied en hoogachting heb. — De eerste is die welke alle soort medewerking met den vijand afwijst. Die bij eerste contact met de macht der Duitsche bezetting het bijltje erbij neergooit en zich van elke, directe of indirecte, passieve en actieve ja zelfs bloot *schijnbare* medewerking onthoudt. — De andere is de

houding van den man welke, niet ten eigen bate en gerieve doch uitsluitend ten bate van het Nederlandsche volk, zoolang als zijn geweten het hem mogelijk maakt, op zijn post blijft.

De eerste houding vereischt moed en zelfverloochening. Ingeval de aldus handelende man ambtenaar is — in menig ander geval óók — offert hij loon en pensioen en gansch zijn sociale positie, riskeert bovendien de ongenade, den toorn van den machthebber. Veel zet hij op het spel, misschien zelfs vrijheid en leven, misschien het levensgeluk van zijn gezin.

De tweede houding vereischt eveneens moed en zelfverloochening, doch op andere wijze. Vereischt bovendien, tact en beleid, uithoudingsvermogen en de bereidheid een elken dag opnieuw weerkeerend risico te beloopen. (Niet principiëel, dus weinig bewonderenswaard, is de houding van den man die aanvankelijk op zijn post blijft, maar de beenen neemt alvorens een gewetensconflict hem daartoe dwingt, louter wijl de schrik hem om het hart slaat.)

Twee duidelijk onderscheiden opvattingen, uitgaande van twee scherp verschillende standpunten. Niemand kan beide houdingen tegelijk aannemen.

Waar ze een spontane uiting van de persoonlijke inborst zijn, moet zoowel de eene als de andere natuurlijk en menschelijk worden genoemd. Waar ze evenwel bij overwogen plan worden voorgeschreven, daar kunt ge het standpunt hetwelk de eerste houding voorschrijft als *politiek* van aard beschouwen. Een meer *menschelijk* standpunt noopt tot voorschrijving van de tweede houding.

Niet aldus te verstaan, als bestond er een volstrekte tegenstelling tusschen de politiek en het menschelijke. Integendeel, ook politiek blijft onder alle vormen iets menschelijks. Onmenschelijk, tegen- of bovenmenschelijk wordt ze nooit en zelfs een „menschelijke" in den zin van *humane* politiek is iets denkbaars. Politieke handelingen zijn steeds menschelijke handelingen, omdat ze uitgaan van een redelijke persona. Toch moge de geopperde onderscheiding gehandhaafd blijven, omdat er door uitkomt, hoe het eene standpunt zich meer direct ten doel stelt de menschen te ontzien, het volk te sparen, voor leed te behoeden, terwijl het andere standpunt, met voorbijzien van het direct belang of heil der onmiddellijk medebetrokkene menschen, desnoods met opoffering van dat directe heil, boven alles het staats*politieke* (of militair*politieke*) doel nastreeft, den vijand zoo veel mogelijk direct afbreuk te doen. Een politiek die zich door geen gevoelsoverwegingen van persoonlijk menschelijken aard laat beïnvloeden. Die meent het direct uit deze tactiek voortvloeiend onheil te moeten toelaten, dulden, ja zelfs uitlokken, teneinde aldus naderhand indirect en grooter gewin voor het volk te zullen binnen halen.

De regelen van het internationale recht gaan kennelijk uit van het „menschelijk" standpunt, dat liever wil voorkomen dan genezen, liever wil behouden en behoeden, dan laten vernielen en ontrukken, in de vage hoop op herstel. Ten bewijze ziehier een tweetal voorschriften van het Landoorlogs-reglement, opgesteld door het internationale recht, door de Nederlandsche regeering in 1937 aan hare ambtenaren verstrekt en in 1943 (van Londen uit) nog eens ten leiddraad aanbevolen.

I. ALGEMEEN.

Als *algemeene* regel geldt, dat personen, deel uitmakende van bestuursorganen van het Rijk, de provinciën, gemeenten, waterschappen, veenschappen en veenpolders en het bij die organen in dienst zijnde personeel, alsmede het personeel in dienst bij spoor- tramwegen, bij een vijandelijken inval ter plaatse behooren te blijven, uiteraard voor zoover zij niet ingevolge oproeping door de Nederlandsche Regeering in militairen dienst moeten komen.

Zij zullen *in het belang der bevolking* er naar streven, dat het bestuur ook onder de gewijzigde omstandigheden zoo goed mogelijk zijn taak blijft vervullen.

Bovendien zullen zij, ieder voor zoover hij daartoe bevoegd kan worden geacht,

a. de bevolking voorlichten betreffende de houding, welke deze tegenover den vijand en zijn organen heeft aan te nemen;
b. den in den regel zwaren druk, welke aan een bezetting door den vijand is verbonden, zoo goed mogelijk naar draagkracht en billijkheid over de bevolking verdeelen;
c. zoo noodig als tusschenpersoon optreden tusschen de vijandelijke militaire autoriteit en de bevolking;
d. bij de verantwoordelijke instanties krachtig protest aanteekenen, wanneer deze instanties zelf, of wel daaraan ondergeschikte organen of personen, handelingen plegen, welke volkenrechtelijk niet geoorloofd zijn.

IV. RECHTEN VAN DEN BEZETTER TEGENOVER PERSONEN IN HET BEZETTE GEBIED.

Art. 52 van het „Reglement" kent aan de vijandelijke autoriteiten in het bezette gebied het recht toe, van de inwoners persoonlijke diensten te eischen, doch alleen zulke diensten, welke strekken ter voorziening in de behoefte van het bezettingsleger en welke *niet* de strekking hebben, dat de inwoners daardoor rechtstreeks deelnemen aan de krijgsverrichtingen tegen hun eigen land.

Bij de regeling van de uitvoering van opgedragen persoonlijke diensten behooren de Nederlandsche bestuursorganen als tusschenpersoon op te treden en eenerzijds bij den vijandelijken bevelhebber op te komen voor de belangen der inwoners, anderzijds zorg te dragen dat de opgedragen werkzaamheden op de meest billijke en minst drukkende wijze over de inwoners worden verdeeld.

Het kon soms moeilijk zijn te beoordeelen, wat al of niet als rechtstreeksche deelneming aan de krijgsverrichtingen moet worden beschouwd. Daaronder moet zeker worden gerekend, en is dus ongeoorloofd o.a. het werken in munitiefabrieken, in werkplaatsen voor de vervaardiging van militaire kleeding en uitrusting e.d.; het graven van loopgraven, het aanleggen van versterkingen van welken aard ook (waaronder ook te rekenen het maken van versperringen en het doen van opruimingen ter verbetering van het schootsveld); het vervoer van troepen of van munitie en in het algemeen van zuiver militair materiaal. Daarentegen moet als geoorloofd worden beschouwd het herstellen van wegen, bruggen, gebouwen, transporten van niet-specifiek-militairen aard, en dergelijke werkzaamheden, welke geacht kunnen worden in het belang te zijn van het maatschappelijk leven van de bevolking, ook al zou de vijand daarvan mede profiteeren voor zijn oorlogvoering. Wanneer echter in bijzondere gevallen dergelijke werkzaamheden worden geëischt met nagenoeg uitsluitend militaire bedoelingen (bv. aanleg van strategische wegen of spoorwegen, die van geen belang zijn voor de burgerbevolking), moeten deze werkzaamheden als ongeoorloofd worden beschouwd.

't Is de roekelooze, onbarmhartig aandoende *staats*politiek, die den vijand zoo veel mogelijk hinderen het éénige middel acht om hem te overwinnen en te verdrijven. Die niet slechts versmaadt de rampen voor het eigen volk te keeren, maar deze, als geschikte middelen ter bereiking van haar doel, opzettelijk toelaat, bewust uitlokt, zelf erop aanstuurt. Die dan ook, waar ze tot in uiterste consequentie werd doorgezet, ten leus kon voeren: „Vive la politique, périsse la nation".

Deze politiek eischt: „Alle ambtenaren hadden van meet af, bij het allereerste optreden van de bezettende macht, onmiddellijk hun ambt moeten neerleggen. Niet de voornaamste alleen, niet enkele, niet vele, maar *alle*. Dan ware de bezetting vast gereden, in een

moeras. Wellicht zou daarmede de over ons volk gekomen ramp al meteen onherstelbaar catastrofaal zijn geweest. Goed. Laat dat zijn. De eenig juiste politiek was precies een zoodanige, die op catastrofen speculeerde".

Ook in de onderhavige brochures komt die politiek aan het woord. Mr. Frederiks verklaart, haar niet te begrijpen. Zoo onbegrijpelijk is ze echter toch waarlijk niet. Althans oppervlakkig beschouwd.

Ten overstaan van zoodanig principe is een pleidooi als dat van Mr. Frederiks of van Mr. v. d. Dries geen oratio pro domo, doch een doorloopende zelfbeschuldiging.

Evenwel, was eenig ambtenaar persoonlijk bij machte aan de strenge eisch zulker catastrofen-politiek, dat nl. allen het bijltje erbij neer moesten leggen, te voldoen? Niemand is alle. Eenieder kan slechts voor zichzelf getuigen. Strict beschouwd heeft het geen zin iets van „allen" te eischen, want niemand vermag uit naam van *allen* te antwoorden, noch kan één de verantwoordelijkheid voor *allen* dragen of voor *allen* worden verantwoordelijk gesteld, evenmin aan een oproep tot *allen* beantwoorden. Eenieder kan slechts antwoorden en verantwoorden *voor zichzelf*, involgen of weigeren *voor zichzelf*.

Elke ambtenaar kan dan, een dergelijke opvordering slechts voor wat zijn aandeel betreft beantwoorend (maar dat is niet genoeg, met „zijn aandeel" wordt aan de opvordering niet voldaan), verklaren:

— Goed, wanneer werkelijk alle (of zoo goed als alle) overige ambtenaren die houding hadden aangenomen, ik zou me bij hen hebben gevoegd. Dit geval heeft zich echter niet voorgedaan.

De weigering van slechts een enkeling nutteloos zijnde, was ik gedwongen even de kat uit den boom te kijken. Er zat niets anders op. Elk moest wachten op alle. Anders riskeerde elk dat hij noodeloos op eigen houtje van zijn post wegliep. En omdat elkeen moest wachten op allen, daarom kwamen allen niet in actie.

— Toch niet. Het was heelemáál niet noodig eerst de kat uit den boom te kijken. Een ieder kon beginnen met zelf de spits af te bijten en aldus, door zijn voorbeeld, de anderen tot navolgen bewegen.

— Ja, mits...... Mits hij zekerheid had, of ten allerminste op goede gronden kon vermoeden, dat zijn voorbeeld succes zou hebben. Niet echter ingeval hij net andersom van het tegendeel overtuigd was. En ik was van het tegendeel precies zeker. Ik wist, met ontwijfelbare stelligheid, dat de overgroote meerderheid der ambtenaren een dergelijk voorbeeld *niet* zou navolgen:

1o. Omdat hun karakter, hun temperament en inborst hen daartoe niet noopte. De gemiddelde ambtenaar is, evenmin als the average man, niet heroïsch aangelegd, niet bereid dood en kerker te trotseeren, zoolang nog andere eerbare uitweg open blijft.

2o. Omdat hun opleiding, hen niet tot een zoodanige houding had afgericht. De opleiding tot ambtenaar ten onzent was tweevoudig: intellectueel en moreel. Ook moreele karaktervorming was een factor dier opleiding. Ter aankweeking van een karakter in staat tot het bewaren van ambtsgeheim, dat onomkoopbaar was, onpartijdig en rechtvaardig, dat wist fierheid te paren aan dienstbaarheid. En óók streefde de opleiding naar vorming van karak-

ters geneigd tot onderdanigheid. Maar nimmer behoorde tot de opleiding een karaktervorming beantwoordend aan eischen, als hier door de catastrofen-politiek gesteld. Eenieder kon ambtenaar worden zonder op dit punt eenig examen te passeeren.

3o. Omdat er geen order toe was gegeven van regeeringswege,

4o. Omdat het internationaal recht zulks verbood.

Wat de bepalingen van het internationaal recht aangaat, die waren hun bovendien van regeeringswege, in het Landoorlogsreglement, voorgescheven.

Hadden de ambtenaren, trots de aanbeveling door de te Londen verblijvende regeering, dat reglement ten leiddraad te nemen, het naast zich neer moeten leggen? Had hun optreden daarmee in strijd moeten zijn? Integendeel. Ik durf staande te houden, dat ook al hadde er geen dergelijke aanbeveling plaats gehad, de houding der ambtenaren toch in overeenstemming met de voorschriften van dat reglement had behooren te zijn. Omdat een zoodanige houding tenslotte niet steunt op positieve formuleeringen, maar op de rede en het geweten. En juist wijl rede en christelijk geweten een zoodanige houding onder die en diergelijke omstandigheden voorschrijven, daarom werden ze in het positieve recht aldus geformuleerd.

De beide brochure-schrijvers zijn niet op één lijn te stellen: anders ligt de verantwoordelijkheid van een ambtenaar die met anderen het hoogste *rechts*college vormt en anders die van een welke op zichzelf een *bestuurstaak* vervult. Maar indien Mr. Frederiks zijn geschrift hadde aangevangen met een overtuigende verdediging van het standpunt waarvan hij uitgaat, dan zou zijn pleidooi ongetwijfeld beter gehoor hebben gevonden.

Na met een dusdanig exordium zijn eigenlijk betoog te hebben ingeleid, na eerst zijn standpunt te hebben verdedigd, óók tegenover degenen die weigeren ten deze de juridische argumenten te aanvaarden, kon Mr. Frederiks met meer kans op welwillend oor zijn pleitrede voortzetten. Alsdan kon hij gaan aantoonen op welke wijze hij getracht had de belangen van het volk te behartigen en met welk succes; aantoonen ook, waarom hij tot het laatste oogenblik toe zich niet door zijn geweten genoopt achtte af te treden, zich in geweten verplicht achtte op zijn post te blijven.

Verraad aan het Vaderland

„Vaderland", wat is dat?

Uw vaderland is uw gezin, familie, volk, geboorteplaats, land van inwoning, van opvoeding. Zeker, ook de grond. Ook sommige abstracte waarden. Maar menschen bovenal.

Vaderlandsliefde is een vorm van menschenliefde. Wie over het algemeen weinig naastenliefde aan den dag legt, moet niet een hooge borst opzetten om zijn vaderlandsliefde. Want hij vergist zich. Het zijn andere gevoelens in hem, die hij ten onrechte tooit met den schoonen term „vaderlandsliefde".

Bij velen is de nu zoo plots hoog oplaaiende „vaderlandsliefde"

niet meer, niet anders dan een reactie-verschijnsel. Een normaal en bloot natuurlijk, maar daarom nog niet verdienstelijk, reactie-verschijnsel. Van wraakzucht en haat tegen den vijand en diens trawanten; om leed of onrecht dat men zelf heeft ondergaan, of anderen aangedaan weet.

Bij velen een bloot reactie-verschijnsel. Bij al degenen die niet krachtens overtuiging, levenbeschouwing, geweten, tot die liefde zich gedrongen voelden: wier „beginselen" geen plicht van liefde jegens het vaderland erkenden.

Een reactie-verschijnsel van het beleedigd rechtsgvoel en van haat.

Maar haat tegen een vijand is niet hetzelfde als liefde voor het eigen volk. Liefde is positief, haat negatief.

Hetgeen niet wil zeggen, dat er geen positief element in die gevoelens schuilt. Sterk heeft zich een gevoel van kameraadschap en saamhoorigheid ontwikkeld. Er gedijde wel degelijk een nieuw, voorheen ongekend gevoel van warme, levende liefde voor het eigen land, het eigen volk, en speciaal voor het eigen koningshuis. Dat is waar, al was de aanleiding een negatieve, al kenschetsten de opgedoken gevoelens zich eerst en felst als verschijnsel van reactie tegen de actie van een vijand, daartoe beperkt bleven ze niet. Maar toch, waar de vaderlandsliefde niet onafhankelijk van die reactie ontstond, moet nog blijken in hoeverre ze bij machte is op zichzelf te bestaan. Wat beklijft ervan, wanneer straks die haat is geluwd? Zal zij evenlang als, langer leven dan de haat? Alleen waar ze den haat overleeft, of overtreft, toont zij haar echtheid als positieve liefde voor het eigen volk.

Die uitstekende gevoelens van solidariteit en kameraadschap hebben velen tot groote daden opgewekt en in staat gesteld. Maar zelfs ondanks den heldenmoed dien ze voortbrachten, kunnen ze deswege niet algemeen voor echte vaderlandsliefde worden gehouden. Want eenzelfde soort kameraadschap vindt ge onder alle categorieën lotgenooten, zoolang zij eendere gevaren deelen en de uiterste nood hen nog niet alle zelfbeheersching doet verliezen. Zoodanige kameraadschap kennen de soldaten van eenzelfde legerkorps; dergelijke kameraadschap vondt ge den eersten tijd der arbeidersbeweging in de kringen dier menschen; soortgelijke kameraadschap leefde onder de samideanoj, de enthousiasten voor de wereldtaal Esperanto; eendere kameraadschap ontmoette men onder groepeeringen van communisten en fascisten, en dergelijke meer. Overal waar kleine, nog zwakke groepen staan blootgesteld aan aanval, haat, bespotting, waar lotgenooten bijeen zijn die een vijand gemeen hebben of wie dezelfde gevaren dreigen. M.a.w. dat is een voorbijgaand verschijnsel. Verdwijnt, zoodra de aanleiding ertoe verdwenen is. Als de gevaren niet langer dreigen, de vijand niet meer bestaat.

Echte vaderlandsliefde blijft ook dan nog.

Haat tegen een vijand is iets anders dan liefde jegens het eigen volk.

De keerzijde van echte liefde is inderdaad haat. Te weten, haat die strijd voert tegen al wat het voorwerp dier liefde belaagt. Maar niet altijd van waarachtige liefde is haat de keerzij. Soms, helaas veelal, van eigenliefde; van een niet tot God herleidbare eigen-

liefde. Op zichzelf bewijst de aanwezigheid van haat nog niet de aanwezigheid van liefde. En haat tegen een vijand bewijst nog geen liefde jegens het eigen volk.

Waaraan dan is waarachtige, vaderlandsliefde herkenbaar?

Wel, vaderlandsliefde kan niet anders zijn dan een vorm van naastenliefde. Schreeuwt iemand nog zoo luid: „mijn vaderland! mijn vaderland!", maar in het samenleven toont hij zich een zelfzuchtige elleboogwerker, dan maakt hij zijn luide roepen te schande. Waarachtige vaderlandsliefde is meer bedacht op weldoen aan het eigen volk, dan op afbreuk doen aan vijanden van dat volk. Is bedacht op beide, maar meer op het eerste dan op het tweede. Meer bezorgd geen onschuldige te letten, danwel geen eenigermate schuldige ongestraft te laten. Is bezorgd omtrent beide, minder evenwel om het tweede dan om het eerste.

De grootste in naastenliefde is de grootste in vaderlandsliefde.

de onbekende vaderlandsliefde

Maar wat wisten wij gisteren, wat weet ons volk thans nog van vaderlandsliefde?

Aan het kweeken van vaderlandsliefde werd ten onzent weinig gedaan.

Onze ouders, leeraars, meesters, regeerders hebben onze opvoeding ten deze verwaarloosd. In partijzucht wel, niet in vaderlandsliefde hebben zij ons opgevoed, niet in liefde tot geheel het land. In liefde tot het protestante deel der natie, of in liefde tot de erka staatspartij. Wel ondergingen wij suggesties van trouw jegens een partij, niet jegens het volk; van verraad aan een partij, niet aan het volk.

En niet slechts verzuimde men ons te leeren wat liefde was en trouw jegens het vaderland, zelfs het negatieve te dezer zake werd ons onthouden. Niemand onderrichtte ons in de positieve deugd van vaderlandsliefde, maar evenmin in de negatieve zonde tegen die deugd. Wat landsverraad was, hoogverraad, verraad aan het eigen volk, niemand kwam het ons vertellen. Heel in het algemeen en dan nog uitermate vaag, hadden wij wellicht eenig besef ervan overgeërfd, mogelijk leefde nog een zwakke kiem van die gevoelens diepweg in ons hart. Meer niet. Eerlijk gezegd, wisten wij zoo goed als niets ervan en ons geweten was er *niet* op afgestemd. Het was niet actueel, van geen practisch belang. Die deugd kwam in ons dagelijksch leven niet te pas en die zonde kwam niet voor. Zoo tot en met 9 Mei 1940. Maar sinds 10 Mei 1940 zijn we elkaar met die woorden aan het doodgooien. Volslagen onvoorbereid, on*ingelicht* moet sinds dien dies ater, dien doemwaardigen dag, opeens eeniegelijk weten wat de deugd van vaderlandsliefde hem voorschrijft en hem verbiedt. Spreekt vanzelf dat dit een evenzeer volslagen absurditeit is. Zoodat de tiende Mei van 1940 ons volk wel splitste in twee categorieën, waarvan de eene de andere verraad voor de voeten gooit, maar deswege nog niet in twee categorieën waarvan de eene uit waarachtig trouwen, de andere louter uit verraders bestaat. Juister zou men kunnen zeggen — om het even in thomistische termen uit te drukken — dat de eene partij bestaat uit verraders *in actu*, de andere uit evengoed verraders maar *in potentia*. D.w.z., de eene zag de kans schoon, de andere niet; ofwel de om-

standigheden brachten den een, min of meer willekeurig, min of meer bewust, tot verraad; den ander, min of meer bewust, min of meer willekeurig, tot trouw. Aldus werd aan beide zijden — aan de zwakkere allicht meer dan aan de andere, maar geen kan er alleenrecht op doen gelden — een zeker idealisme, ook dapperheid, ook moed, ten aanschouwe gegeven. De omstandigheden hadden bepalenden invloed op de houding. Niet enkel de omstandigheden geschapen door de ons land overvallende partij. Ook deze, deze zelfs in zeer sterke mate, maar niet uitsluitend. Ook deze: — ware bv. een vijand van communistische ideologie ons land ingevallen, de communisten, welken, na Duitschland's oorlogsverklaring aan Rusland, een sterke factor in het ondergrondsch verzet vormden, zouden alsdan de rol hebben gespeeld die thans aan de NSB ten deel viel. Dit is slechts bij wijze van voorbeeld gesproken. Er ware nog menig ander „bijvoorbeeld" aan te halen. — De omstandigheden, niet de opvoeding, zelfs niet altijd de inborst, hebben bepaald of iemand trouw zou zijn danwel ontrouw. Waren de omstandigheden anders geweest, dan zou de verhouding tusschen verraders en getrouwen eveneens en dienovereenkomstig anders geweest zijn.

wie zal rechten?

Wie nu vermag hier recht te spreken? Immers, als ge 't eerlijk durft uitzeggen — eigenlijk geen van die beide categorieën, ook niet die welke toevallig trouw bleef. Maar wie dan vermag hier recht te spreken?

Misschien is er een kleine groep, eenigermate en eenigszins buiten de beide genoemde categorieën vallende, die zulks zonder aanmatiging zou kunnen. De groep die ook vóór 10 Mei 1940 de vaderlandsliefde beoefende, aankweekte. Krachtens overtuiging, uit beginsel. Mannen die, buiten school en partij om, al te vaak tegen school en partij in, uiting gaven aan, opwekten tot vaderlandsliefde. In wier hart die liefde ook werd versterkt door de offers welke zij eischte, het lijden dat zij over hen af trok. Lijden en leed, aangedaan niet door een vijandig volk, maar door de eigen, hun bedoelingen, hun streven en ideaal miskennende, volksgenooten. Vaderlanders niet van de gelegenheid, maar krachtens gestaalde overtuiging. Zijn uit deze waarlijk en sterk vaderlandslievenden de tribunalen en bijzondere gerechtshoven samengesteld?

Wie zal recht spreken?

En hoe?

Hoe? Naar welken maatstaf, volgens welke kenmerken en normen?

Weliswaar heeft ons volk nimmer geleerd wat trouw noch wat verraad jegens het vaderland was, zoodat het kwalijk besef dier moreele waarden kon bezitten, maar het had wel een algemeen christelijk moreel bewustzijn. Het had besef van moreel kwaad. Het veroordeelde diefstal, woeker, verklikking, verraad aan makkers, vrienden, familie en huisgenooten: Het christelijk geweten van ons volk verachtte mishandeling van weerlooze slachtoffers, verdrukking van zwakken, vervolging van onschuldigen. Het christelijk besef van ons volk veroordeelde het zich verschaffen van een ambt of positie door gunst, spijts onbekwaamheid. Wat misdaad was werd algemeen nog misdaad geheeten. — Maar niemand be-

schouwde vóór den tienden Mei van 1940 den man als misdadiger die er andere politieke denkbeelden op nahield dan het gros zijner medeburgers; die den eenen baas den dienst opzei, om werk aan te nemen bij een anderen, waar hooger loon werd uitbetaald. Niemand beschouwde als een misdaad, wanneer een man voor een eerlijk ideaal, zij het ook misleid, zijn leven, goed en bloed in de waagschaal wilde stellen.

De laatste soort moreele handelingen kon alleen door de veranderde omstandigheden van indifferent, of moreel goed, tot moreel kwaad of verkeerd worden. Omdat die andere omstandigheden een aspect eraan toevoegden, te weten het nationale. Van overwegend individueelen aard waren zij eerst, van veel meer nationalen aard werden ze door de oorlogsomstandigheden.

Ligt hier niet het criterium? Kan men aan de hand van deze onderscheiding niet de normen voor een rechtvaardige beoordeeling vaststellen? Zou men niet kunnen zeggen: ook een niet in nationalisme en vaderlandsliefde opgevoed geweten kan en moet beseffen dat het de eerste soort handelingen, ten allen tijde misdaden zijnde, heeft na te laten. Laat dezen dan hun rechtvaardige straf ondergaan, dubbel, omdat hun slechte daden door de oorlogsomstandigheden dubbel slecht werden. Maar wees genadig voor de anderen, wier, evenmin tot vaderlandsliefde opgevoed, geweten hen niet vermocht te waarschuwen.
